

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Erika Koncut

Analiza regionalnega sodelovanja: Goriška brda in Collio

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Erika Koncut

Mentor: zasl. red. prof. dr. Lojze Sočan

Analiza regionalnega sodelovanja: Goriška brda in Collio

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Iskrena zahvala mentorju zasl. red. prof. Lojzetu Sočanu za zaupanje in prosto roko pri pisanju diplome.

Hkrati se zahvaljujem vsem, ki so me usmerjali in pomagali pri tako zahtevni nalogi.

Posvečam mami Katji in očetu Radošu.

ANALIZA REGIONALNEGA SODELOVANJA: GORIŠKA BRDA IN COLLIO

V diplomski nalogi sem obravnavala čezmejne odnose med Goriškimi brdi in Colliem. Želela sem ugotoviti, kako je razvoj regije ter odnosov med obema stranema vplival na oblikovanje in uresničevanje skupnih čezmejnih projektov oziroma kakšen je skupni interes konkurirati za evropska sredstva.

Goriška brda in Collio sta tipična primera obmejne regije. Zanimiva sta ne samo zaradi skupne preteklosti in gospodarske povezanosti, ampak predvsem zaradi razvoja v različnih političnih sistemoma in ponovne združitve v okrilju Evropske unije. Njun razvoj so zaznamovali teror mejnega režima, medsebojna tekmovalnost in zavist ter želja po prepoznavnosti. Posebnosti tega območja pa sta tudi kolonat in dvolastništvo, ki sta pustila poseben pečat razvoju briške regije. Namreč Goriška brda in Collio veže ista regionalna identiteta. Briška regija je bila večkrat razdeljena z mejo, kar je vplivalo na pojav številnih predsodkov, nezaupanja in težav pri skupnih projektih.

Sicer pa sta kljub pojavu meje Goriška brda in Collio ostala tesno soodvisna zaradi iste gospodarske usmerjenosti in načina življenja. Nenazadnje življenje ob meji nudi konkurenčno ponudbo storitev.

Ključne besede: regionalno sodelovanje, obmejna regija, Goriška brda, Collio, interes.

ANALYSIS OF REGIONAL COOPERATION: GORIŠKA BRDA AND COLLIO

In thesis I have considered the cross-border relations between Goriška Brda and Collio. I wanted to find out, how the development of the region and relations between the two sides of the border affected to the design and implementation of cross-border projects and to the common interest to compete for European funds.

Goriška brda and Collio are a typical case of border region. Besides their common past and economical connection, their development in different political regimes and their anew fusion in European Union are also interesting. The development has been marked by the terror of the border regime, reciprocal competitiveness, envy, and the request of recognition. Particularities of this region are the mezzadria and owning of lands on the other side of the border. These particularities left a special mark to the development of this region. In fact, Goriška Brda and Collio are connected with the same regional identity. This region has been divided by the border several times, which has affected the emergence of numerous prejudices, mistrust and difficulties in joint projects.

Despite the appearance of the border, Goriška brda and Collio remained closely interdependent because of the same economic trends and lifestyles. Anyway, life along the border offers a competitive range of services.

Keywords: regional cooperation, border region, Goriška brda, Collio, interest.

KAZALO

1 UVOD	7
1.1 HIPOTEZE.....	8
1.2 STRUKTURA ANALIZE IN METODOLOGIJA	8
2 REGIJA, REGIONALNA PRIPADNOST, REGIONALNI RAZVOJ	10
2.1 REGIJA.....	10
2.2 REGIONALNA PRIPADNOST OZ. IDENTITETA	13
2.3 REGIONALNI RAZVOJ IN REGIONALNI PROJEKTI	14
2.4 OBMEJNA REGIJA IN MEJA	17
3 KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED BRIŠKE REGIJE.....	22
3.1 OBDOBJE DO LETA 1947	22
3.2 OBDOBJE OD 1947 DO 1991	25
3.2.1 KOLONAT IN DVOLASTNIŠTVO V BRDIH.....	32
3.3 OBDOBJE OD 1991 DO VSTOPA V EVROPSKO UNIJO	35
3.4 OBDOBJE PO VSTOPU V EVROPSKO UNIJO.....	37
4 PRIMERJAVA POMEMBNEJŠIH INSTITUCIJ	43
4.1 OBČINA BRDA VS. OBČINA ŠTEVERJAN, OBČINA KRMIN IN OBČINA DOLENJE	43
4.1.1 KRATKA PREDSTAVITEV OBČIN	43
4.1.1.1 OBČINA BRDA	43
4.1.1.2 OBČINA ŠTEVERJAN	43
4.1.1.3 OBČINA KRMIN	44
4.1.1.4 OBČINA DOLENJE.....	44
4.1.2 PRIMERJAVA OBČIN	45
4.2 VINARJI IZ GORIŠKIH BRD vs. VINARJI IZ COLLIA.....	46
4.2.1 VINARJI IZ GORIŠKIH BRD	46
4.2.2 VINARJI IZ COLLIA.....	48
4.3 KONZORCIJ BRDA VS. CONSORZIO COLLIO.....	51
4.4 GORSKA SKUPNOST TER, NADIŽA IN BRDA	54
5 SREDSTVA IZ SKLADOV EVROPSKE UNIJE.....	56
5.1 PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA BIROKRATSKEGA POSTOPKA PRI PRIDOBIVANJU EVROPSKIH SREDSTEV	58
5.2 INTERES IN NJEGOV VPLIV NA ČEZMEJNE SKUPNE PROJEKTE	60
5.3 'BRIŠKI' PROJEKTI IN NJIHOVA USPEŠNOST.....	63
5.3.1 VINOLIMES.....	63
5.3.2 COLLIO IN VESPA/BRDA NA VESPI	65
5.3.3 PROJEKT UE-LI-JE – OLJKA V ZGODOVINI, KRAJINI IN GOSPODARSTVU GORIŠKIH BRD IN VZHODNEGA GRIČEVJA FURLANIJE: OHRANITEV IN RAZVOJ	67

5.3.4 KOLESARSKES REKREACIJSKE POVEZAVE (INTER BIKE).....	69
5.3.5 PROJEKT VALO-PT »CELOVIT RAZVOJ TIPIČNIH PRIDELKOV IN IZDELKOV NA ČEZMEJNEM OBMOČJU«.....	70
6 ZAKLJUČEK.....	71
7 LITERATURA.....	73
8 PRILOGE.....	81
PRILOGA A: ANKETA – vprašanja.....	81
PRILOGA B: POGOVORI - vprašanja.....	84

KAZALO TABEL IN SLIK

Graf 3.1: Delež nočitev (v %) v turističnem centru Venko.....	41
Slika 4.1: Logo Konzorcija Collio ob 40-letnici.....	52
Slika 4.2: Zemljevid vinorodnih okolišev v obmejnem pasu med Slovenijo in Italijo.....	53
Slika 4.3: Zemljevid območja Gorske skupnosti Ter, Nadiža in Brda.....	54
Slika 5.1: Etiketa namiznega vina VINOLIMES.....	63
Slika 5.2: Primer vespe Brda – Collio.....	66
Slika 5.3: Embalaža in etiketa blagovne znamke UELIJE.....	67
Slika 5.4: Naslovna stran knjige Jejmo, pijmo in se veselimo – rezultat projekta VALO-PT.....	70
Tabela 4.1: Primerjava obmejnih briških občin.....	45
Tabela 4.2: Primerjava vinarjev iz Goriških brd glede na število obdelanih trt, količine vina in števila zaposlenih.....	46
Tabela 4.3: Primerjava vinarjev iz Goriških brd glede na zavarovanje pridelka in delež vložka v trženje.....	47
Tabela 4.4: Primerjava vinarjev iz Collia glede na število obdelanih trt, količine vina in števila zaposlenih.....	49
Tabela 4.5: Primerjava vinarjev iz Collia glede na zavarovanje pridelka in vložka v trženje.....	49

1 UVOD

Brda od vedno veljajo za posebno regijo oziroma, kot zveni slogan občine Brda, za *deželo opojnih trenutkov*, Brici pa za posebno skupino populacije v slovenskem etničnem prostoru. Sicer pa je že splošno znan verz kantavtorja in igralca Iztoka Mlakarja, da če oženiš Briko, *pesa ne boš rabu, k že taku boš jemu lajanja preveč* (Mlakar 2009). Res je. Brici veljamo za neustrašne, ambiciozne, vztrajne in delovne ljudi. Je ni ovire, ki bi nam preprečila uspeh; tako niti meja niti strog obmejni režim nista preprečila razvoja te regije in čezmejnega sodelovanja. Res pa je tudi, da sta bila slednja zelo otežena v obdobju bivše skupne države Jugoslavije. Vendar lahko iz lastnih izkušenj iz otroštva trdim, da je to le popestrilo življenje ob mejni črti.

To potrjujejo tudi besede Magde Reja, ki je Brda opisala z naslednjimi besedami:

Zahodno od srednjega toka Soče in vzhodno od njenega pritoka Idrijce se razprostira prijazno valovita in zelena pokrajina, ki slovi po skrbno obdelanih vinogradih, skromnih, delovnih in gostoljubnih ljudeh, davnih šegah in vztrajnih navadah, ki rituale večnega objema med naravo in človeško kulturo že stoletja ljubosumno in radodarno ponavljajo (Reja 1999, 9).

Svoj opis nato nadaljuje takole:

Brda ležijo ob narodni, etnični in obče kulturni meji med Slovenci, Furlani oziroma Italijani. Tisočletno skupno življenje v podobnem naravnem okolju je v resnici, vsaj za tukajšnje ljudi na obeh straneh meje, to zgodovinsko ločnico že zdavnaj prekrstilo v plodno stičišče duhovnih in materialnih kultur (ibid).

Namen moje diplomske naloge je raziskati, kako vpliva pripadnost določeni regiji, sicer razdeljeni z državno mejo, na skupen interes konkurirati za evropska sredstva. Želim raziskati vpliv spreminjanja meja in različnih političnih sistemov na razvoj Brd na obeh straneh meje, namreč ravno ta zgodovinska dinamičnost je pripeljala do vzajemnega nezaupanja in (ne)interesa sodelovati pri skupnih regionalnih projektih in tako konkurirati za sredstva iz evropskih skladov. Po drugi strani pa ima velik vpliv tudi različno urejena birokracija, namreč v Italiji poteka zbiranje in urejanje dokumentacije za projekte, ki konkurirajo za evropska sredstva, veliko hitreje in lažje kot v Sloveniji, tudi zaradi manj zapletenega zakonodajnega postopka. Nenazadnje je zanimiv tudi prehod iz socialističnega sistema, ko je bilo v Goriških

brdih malo privatnih vinarjev oziroma le ena zadruga, v kapitalistični sistem, ko se je nakopičilo ogromno privatnih vinarjev, ki se nimajo interesa zopet združevati v nek skupen organizem, predvsem zaradi sprevrženega 'kapitalističnega' nezaupanja. Vsak se namreč bori za svoj žep. Opaža se tudi nezainteresiranost promovirati oziroma združiti Brda in Collio v skupno zaščitno znamko, s katero bi skupaj nastopali na svetovnem vinskem trgu in s čimer bi pridobili tako italijanska kot slovenska stran Brd tako na gospodarskem kot kulturnem področju (*primer preimenovanja tokaja*).

1.1 HIPOTEZE

- Na slovenski strani Brd je v primerjavi z italijansko stranjo večji interes za sodelovanje pri regionalnih projektih in za pridobivanje sredstev iz evropskih skladov.
- Neutečenost slovenske birokracije in zapletena slovenska zakonodaja onemogočata oziroma otežujeta kandidatom s slovenske strani Brd pridobivati evropska sredstva.
- V Goriških brdih je potekal zelo hiter in oster prehod iz socialističnega sistema v kapitalističnega, kar se, v nasprotju s situacijo v Italiji, kjer je malo velikih vinarjev, pozna v izrazito razdrobljenem privatnem vinarstvu.

1.2 STRUKTURA ANALIZE IN METODOLOGIJA

V svoji diplomski nalogi bom najprej razčlenila, kaj sta regija in regionalni razvoj. Nato bom na kratko opisala zgodovino briške regije, in sicer bom opredelila zgodovinsko ozadje od 16. stoletja dalje s podrobnejšim opisom obdobja od 1947 do junija 1991, ko je ta del dokončno prešel pod jugoslovansko jurisdikcijo, in obdobja od leta 1991 do 2007, ko se je Slovenija osamosvojila in kasneje tudi priključila Evropski uniji. Temu opisu bo sledila analiza evropskih sredstev in problemov konkuriranja zanje, oris vpliva interesa pri čezmejnih projektih in opredelitev projektov v briški regiji ter njihova uspešnost.

Pri svoji nalogi se bom posluževala različnih metodoloških metod, predvsem:

- analize primarnih in sekundarnih virov,
- zgodovinske analize (podrobneje obdobja socializma in prehoda v kapitalizem),

- primerjalnega raziskovanja (primerjala bom dve enoti iste regije, ki sicer pripadata dvema različnima državam in sta zato imeli drugačen tip razvoja),
- študije primerov (predvsem konkretne čezmejne projekte in njihovo uspešnost),
- analize uradnih statistik,
- in intervjujev oziroma ankete.

2 REGIJA, REGIONALNA PRIPADNOST, REGIONALNI RAZVOJ

2.1 REGIJA

V času globalizacije so regije postale zelo iskano tržno blago. Pomembni sta postali tako regija kot taka kot tudi regionalna identiteta, predvsem na področju turizma in razvoja (Klemenčič 2005, 7). To pa nekako ni v skladu s samim pojmom globalizacije.

Leksikon Geografija opredeljuje regijo kot »bolj ali manj enovit del zemeljskega površja oz. večje območje, ki zaradi svojevrstnih pokrajinskih sestavin in procesov ter njihovega svojskega medsebojnega součinkovanja oz. prepletanja predstavlja značilno pokrajinsko enoto z enakimi naravnimi ali družbenimi značilnostmi« (Kladnik 2001, 469).

Regija v latinščini označuje omejen prostor oziroma kraj, pokrajino. V Rimskem cesarstvu je opredeljevala notranjo ureditev, v 18. in 19. stoletju podrejene administrativne enote nacionalnih držav, z 19. stoletjem dalje je prevzela politični pomen, po prvi svetovni vojni pa je prestavljala enoto manjšo od države (Zavrl 2002, 2).

Obravnava regij in predvsem regionalizma je precej nov pojav. Glede definicij regij je veliko nejasnosti, predvsem če upoštevamo dejstvo, da so te družbeno-ekonomski pojav in zato raziskovalci težko določajo meje obravnave le-teh.

V političnem smislu lahko regijo opredelimo kot »skupino držav z bolj ali manj skupnim političnim projektom, torej nadsacionalno regijo« (Zavrl 2002, 3). Tako lahko ločimo, po Hettneju, med petimi vrstami regij, in sicer: *protoregijo* (tj. geografska enota z naravnimi mejami in ekološkimi lastnostmi), *primitivno regijo* (tj. socialni sistem s translokalnimi odnosi), *formalno regijo* (tj. enota z organiziranim sodelovanjem na različnih področjih), *civilno družbo* (tj. oblikovanje socialne komunikacije in mnenj) in *učinkovitim subjektom* (tj. subjekt, ki ima lastno identiteto, legitimnost in možnost odločanja) (Zavrl 2002, 3-4).

Svet Evrope je leta 1978 definiral regijo v Bordeauxski deklaraciji, in sicer kot »največjo ozemeljsko enoto v vsaki državi, neposredno podrejene osrednji oblasti, s statusom lastne pravne osebe ali brez njega« (Zavrl 2002, 4). Na uresničevanje skupnih ciljev prebivalcev vpliva preplet skupnih zgodovinskih, geografskih, kulturnih in gospodarskih dejavnikov (*ibid.*).

Zbor evropskih regij je v statutu poudaril javnopravni vidik regije, in sicer kot podrejeni enoti nacionalni državi in s političnim predstavništvom. Na Kongresu lokalnih in regionalnih oblasti Evrope, katerega glavni namen je vključitev lokalnih in regionalnih oblasti v proces evropske integracije, pa so predstavništvu dodali še pravno odgovornost za določeno območje in prebivalstvo (Zavrl 2002, 4-5).

V Evropski uniji lahko ločimo med štirimi vrstami regij, in sicer med:

- *ekonomsko regijo* (opredelitev glede na ekonomske značilnosti),
- *zgodovinske ali etnične regije* (glede na skupno zgodovino, kulturo, jezik, ki se loči od dominantne skupnosti),
- *administrativne ali načrtovane regije* (zaradi upravljanja oziroma statistike)
- *in pa politične regije* (značilna je regionalna oblast) (Zavrl 2002, 5-6).

Klemenčič (2005) navaja več avtorjev, ki skeptično gledajo na regijo, predvsem Hartshorne, ki pravi, da je regija »arbitrarno izbran del pokrajine« in da je »le konstrukt«, ker je v obravnavah ponavadi preveč poenostavljena s strani raziskovalca (Klemenčič 2005, 9). Zanimiva je primerjava regije z organizmi, rastlinami in celo s človeškim bitjem, ker »ima moč prilagajanja, kohezije, odzivanja, ponovnega oblikovanja«, ker »raste iz svojih potencialov, a sprejema tudi zunanje razvojne impulze« ter nenazadnje ker se »fizična zgradba prepleta s kulturnimi elementi« (*ibid.*).

Naslednji avtor, ki ga Klemenčič (2005) omenja, je Paasi, kateremu so ključni elementi pri obravnavi regij kraj, oblikovanje regij in identiteta. Na regionalno zavest vplivajo ljudje s kulturnimi, z gospodarskimi ter s političnimi interesi. Paasi razdeli oblikovanje regij na štiri stopnje, in sicer: v prvi stopnji regija »privzema teritorialno obliko«, v drugi stopnji se razvijajo »konceptualne (simbolne) oblike«, v tretji stopnji se vrši »razvoj ustanov« in v zadnji stopnji se regija vključi »v širši regionalni sistem in regionalne zavesti družbe« (Klemenčič 2005, 11).

Regijo lahko pojmuje tudi kot instrument, s katerim se lahko usmerja razvoj določenih zaokroženih območij. Sicer pa Klemenčič (2005) po Dumolardu povzema šest temeljnih potez, ki opredeljujejo regijo: »realnost na različnih stopnjah«, »odprt kompleksen sistem«, »kohezija v prostoru in času«, »regionalna kohezija«, »homogenost, heterogenost« ter »prepletanje oblik in dejavnikov« (Klemenčič 2005, 16).

Naslednje pojmovanje regijo deli na *dane* regije in pa na *želene* regije. Za prve je značilno, da so proizvod razvoja oziroma specializacije regije, katera se lahko oblikuje v klimatsko, kmetijsko, industrijsko, etnično, idr. Za zelene regije pa so rezultat potreb po urejanju

strukture teritorija, torej je za njih značilna neka avtoriteta, upravljanje, načrtovanje, urejanje (*ibid.*).

V angleški literaturi se tudi v okviru regije pojavljata izraza *territory* in *compage*. Teritorij se nanaša na območje, na katerem se izvaja določena stopnja nadzora. Ta izraz sicer izvira iz bolj sociološkega krila angleških geografskih teorij. *Compage* naj bi bila regija najvišje kategorije, sledeč teoriji, da obstajajo trije tipi regij, in sicer regija z eno značilnostjo, regija z več značilnostmi in regija z več dejavniki (tj. *compage*) (Klemenčič 2005, 17).

»Celovita regija naj bi bila del zemeljskega površja, na katerem se prebivalstvo, organizirano v okviru določenih družbenih, političnih ali upravnih meja, sooča z naravnimi, družbenimi, s političnimi in z gospodarskimi izzivi« (Klemenčič 2005, 18).

Sicer pa ima regija šest značilnosti:

- *je zgodovinski proces z začetkom in s koncem,*
- *je institucionalizirana struktura, ki jo oblikujejo razmerja moči,*
- *ključne ustanove so lahko v regiji ali zunaj nje,*
- *regija je proizvod delitve dela,*
- *meje regij so lahko jasne (npr. upravne) ali pa nejasne,*
- *regije izražajo osebne zgodovine prebivalcev* (Klemenčič 2005, 19).

2.2 REGIONALNA PRIPADNOST OZ. IDENTITETA

Regionalna identiteta je ključni pojem v obravnavi regije, saj »povezuje objektivne/materialne (narava, kultura, gospodarstvo) in subjektivne (posamične in kolektivne predstave) razsežnosti regije« (Klemenčič 2005, 12). Pomembno je Paasijevo razlikovanje med *identiteto regije* in *regionalno identiteto* njenih prebivalcev. Identiteta regije se deli na subjektivno, ki se nanaša na podobo s strani domačinov, ter na objektivno raven, ki se nanaša na predstavo prebivalcev izven regije (*ibid.*).

Klemenčič (2005) omenja Keatingovo delitev vsebine regionalne identitete na spoznavni, čustveni in instrumentalni element. Pri prvem elementu se morajo ljudje »zavedati regije in njenih meja, da se ločijo od drugih regij«; pri drugem »(ob)čutijo regijo, ki jim zagotavlja okvir za skupno identiteto,« in tretji element je »stanje, ko je regija uporabljena kot osnova za mobilizacijo in kolektivno akcijo pri uresničevanju družbenih, gospodarskih ali političnih ciljev« (*ibid.*).

Ravno tako Nared (2005) opredeljuje regionalno identiteto kot »pomemben kohezivni in motivacijski dejavnik razvoja« (Nared 2005, 297).

Oblikovanje identitete se vrši istočasno v treh sklopih, in sicer v teritorialnosti, simbolnosti in institucionalnosti. Teritorialnost se nanaša na »pojavljanje meje pri različnih družbenih dejavnostih, ki ločijo regijo in identiteto od sosednjih;« simbolnost na »ime regije in številne druge simbole, ki se odražajo v gospodarstvu, kulturi, v medijih in pri oblasti« ter institucionalnost na »ustanove, ki vzdržujejo simbolne oblike in hkrati razlikovanje med regijami« (Klemenčič 2005, 14).

Nadalje je za mojo nalogo pomembno ločevanje identitete regije glede na vsebino in uporabo. Pri prvi gre predvsem za naravne, kulturne, gospodarske, prebivalstvene značilnosti, ki ločujejo regije med seboj. Pri uporabi pa se nanašamo na trženje regije, ki je tesno povezano z interesi nosilcev moči (*ibid.*).

2.3 REGIONALNI RAZVOJ IN REGIONALNI PROJEKTI

Pomemben dokument regionalnega razvoja Slovenije je Strategija regionalnega razvoja Slovenije (2001), v katerem je vizija regionalnega razvoja opredeljena

kot uravnoteženi gospodarski, socialni, zdravstveni, kulturni, prostorski in okoljski vidiki razvoja v vseh slovenskih regijah, kar bo zagotovilo visoko življenjsko raven in kakovost zdravja ter bivalnega okolja vseh prebivalcev Slovenije. Vizija stremi k trajnostnemu razvoju v najširšem pomenu, ki optimalno izrablja vse potencialne v regiji, pri tem pa ne zmanjšuje virov in možnosti razvoja prihodnjih generacij (Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj 2001, 5).

Sicer pa je dolgoročni cilj Strategije regionalnega razvoja Slovenije (2001) »doseganje visokega življenjskega standarda in kvalitete življenja ter boljšega zdravja prebivalcev vseh slovenskih regij s pospeševanjem razvoja okolju prijaznega gospodarstva« (Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj 2001, 6). V ta namen bo potrebno izboljšati konkurenčnost slovenskega gospodarstva in človeški kapital v slovenskih regijah, izboljšati infrastrukturo in institucionalno organiziranost (Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj 2001, 6-7).

Dr. Dušan Plut v svojem prispevku *Slovenija in sonaravna regionalna evropska politika* navaja Kukarjevo tipologijo slovenskih regij glede na razvojne možnosti, in sicer razvrsti jih v naslednjih pet kategorij:

- *regije z višjo stopnjo razvitosti, s perspektivno gospodarsko strukturo in pretežno pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (Osrednjeslovenska, Obalno-kraška in Gorenjska regija);*
- *srednje razvite regije s perspektivno gospodarsko sestavo in s pretežno pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (Savinjska, Dolenjska in Goriška regija);*
- *slabše razvite regije s perspektivno gospodarsko sestavo (Pomurska in Notranjsko-kraška regija);*
- *srednje razvite regije s problematično gospodarsko sestavo in pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (Podravska, Koroška in Spodnjeposavska regija);*
- *regije v industrijskem zatonu (Zasavska regija) (Plut 1998, 43).*

Za uspešnimi regionalnimi projekti stoji tudi uspešen regionalni sporazum. Po mnenju Michaela Harta, ki to sicer obravnava na nivoju držav, lahko pa ga preslikamo tudi na nivo regij, mora izpolnjevati naslednje kriterije:

1. *bližina* (Uspešnejši so teritoriji iz istega ali bližnjega geografskega območja.)
2. *nivo integracije* (Pogosto so vključeni teritoriji z močno čezmejno trgovino in investicijami.)
3. *podobnost* (Teritoriji s podobnim nivojem gospodarskega razvoja, pravnimi strukturami, podjetno kulturo, političnimi institucijami in kulturnimi vrednotami uspešneje uskladijo in izpolnijo regionalne sporazume.)
4. *institucionalna zrelost* (Zmožnost prilagajanja institucij potrebam takih regionalnih sporazumov.)
5. *vložek* (Partnerji morajo imeti podoben ali enak vložek v uspeh sporazuma.)
6. *obveza* (Partnerji so obvezani k upoštevanju pravil sporazuma in k odprtemu razmerju.)
7. *razmerje moči* (Neenakosti med partnerji so lahko do take mere, dokler ne ovirajo vzajemnega in enakovrednega izpolnjevanja obveznosti sporazuma.)
8. *ekonomski vpliv* (Taki sporazumi morajo ustvarjati trgovinsko poslovanje, ne pa ga usmerjati.)
9. *zagon* (S poglobitvijo ekonomske integracije se tudi medsebojni sporazum širi oziroma izpopolnjuje.) (Hart 1999, 45-46).

Na primeru briške regije lahko v sklopu teh naštetih kriterijev predstavimo vsaj štiri problematične točke pri čezmejnih projektih. Prva se nanaša na t. i. *podobnost*, in sicer težko bi lahko rekli, da so tako Goriška brda kot Collio glede gospodarskega razvoja, pravnih struktur in političnih institucij na istem nivoju. Če se osredotočimo samo na partnerje pri čezmejnem projektu, opazimo, da na slovenski strani nastopa Občina Brda, na italijanski strani pa po navadi širša institucija (Pokrajina Gorica).

Pri projektu je z neenakovrednim položajem povezan tudi t. i. *vložek*. Slovenski vložek v čezmejni projekt je po navadi vsaj za polovico manjši od italijanskega.

In nenazadnje je vprašljiva tudi t. i. *institucionalna zrelost*, saj se institucije tako v Sloveniji kot Italiji težko prilagajajo takim sporazumom. Ilustrativni primer bi lahko bil projekt *Vespa Collio - Brda*, pri katerem se je pojavil problem voznškega izpita za tak tip motorja. V Italiji namreč izpit ni potreben, v Sloveniji pa je obvezen; turisti brez opravljenega voznškega

izpita, ki si izposodijo ta motor v Italiji (katerega namen je bila vožnja po celotnih Brdih), se lahko vozijo samo v Italiji.

2.4 OBMEJNA REGIJA IN MEJA

»Obstoj določene vrste meje je temeljni pogoj za to, da se pojavi občutek zavedanja med prebivalci« (Klemenčič 2005, 12). V preteklosti se je klasična politična geografija spopadala bolj z mejo kot s politično črto, s trasiranjem meja ter konflikti okrog meje, torej bolj politično-strateških in zgodovinskih študijah, medtem ko od 60. let naprej geografija obmejnosti raziskuje procese v obmejnih področjih, torej se navezuje bolj na družbene, regionalne in geografske študije (Bufon 1995, 15).

Povezanost obmejne regije predstavljajo predvsem funkcionalni odnosi, ki se vzpostavijo med obmejnima območjema. Obmejno regijo lahko definiramo po dveh principih, in sicer kot že rečeno po funkcionalnosti in po homogenosti. Funkcionalnost se navezuje na zmožnost prilagajanja prebivalstva neenakostim; homogenost pa na pripadnost istim kulturnim značilnostim (Bufon 1995, 16).

Vse večja mednarodna integracija in dezintegracija nekaterih vzhodnoevropskih držav v 90. letih sta pripeljala v ospredje preučevanje obmejnih območij in razvoj le-teh. Obmejna območja oziroma regije delujejo kot povezovalni člen med državami v stičišču, saj omogočajo in vzdržujejo prekomejne stike. Lahko rečemo, da taka območja predstavljajo prehodno cono (Bufon 1995, 11).

Nared (2005) navaja Bufonovo opredelitev obmejnih območij, ki so »poseben tip perifernih regij, v katerih je gospodarsko in družbeno življenje neposredno pod vplivom bližine mednarodne meje. Kot tako je relativno kompleksen prostor, ki ga lahko v primeru, da je s sosednjim območjem dovolj tesno funkcijsko povezano, imenujemo tudi čezmejna regija« (Nared 2005, 296).

Po mnenju več avtorjev je čezmejna regija zaradi emancipacije, ki je posledica sodelovanja s sosednjim območjem, v primerjavi z nacionalno državo tudi »glavno območje gospodarskega razvoja« (Nared 2005, 297). Ključno za razvoj take uspešne čezmejne regije je medsebojno zaupanje in zgodovinski skupni kulturni prostor ter dobra skupna infrastruktura (*ibid.*).

Goriška brda in Collio bi lahko v tem smislu takoj opredelili za čezmejno regijo, ker ju veže poznavanje jezika in kulture, dobra prometna povezanost in zanimanje za primerljiv in skladen gospodarski razvoj.

Sicer pa imajo mednarodne meje dve ključni funkciji, in sicer delitveno in povezovalno.

V preteklosti se je mednarodna skupnost nagibala bolj k delitveni funkciji, ki je označevala natančne zemeljske površine, nad katerimi se je izvrševala zakonodajna, izvršna in sodna oblast države.

Danes pa se (npr. v t. i. Evropi regij) mednarodna skupnost, še posebno v Evropi, nagiba k povezovalni funkciji, saj po vzoru ustanovitve Evropske skupnosti za premog in jeklo, ki je v primarni vlogi povezovala Francijo in Nemčijo, in iz izkušenj postavitve mej tako po prvi kot drugi svetovni vojni se obmejni konflikti najlažje rešujejo s čezmejnimi sodelovanjem, torej s povezovanjem na gospodarskem in kulturnem področju (Simčič 2004, 2; Nared 2005, 295).

Tako je meja v evropskem prostoru prešla skozi tri temeljne faze, in sicer najprej je ovirala prekomejno sodelovanje, nato je filtrirala in nenazadnje je prevzela vlogo stimulatorja obmejnega razvoja.

Ta proces je logičen in neizogiben, če upoštevamo dejstvo, da so v času strogega oviranja sodelovanja meje povzročile brezposelnost, izseljevanje in degradacijo takih obmejnih območij. Za državo pa je koristneje, če je obmejno območje dobro razvito in povezano z gospodarskimi in s kulturnimi centri, tudi zaradi t. i. obrambnih razlogov (Nared 2005, 295).

Primer takega obrambnega vložka so na primer investicije bivše Jugoslavije v razvoj Kmetijske zadruge v Goriških brdih (katera je ohranila precej visok nivo zaposlenosti) in pa izgradnja ekstrateritorialne ceste (t. i. Sabotinske ceste) čez Sabotin (ki je, sicer prej kot enklava, Goriška brda povezala z novim gravitacijskim centrom Novo Gorico).

V skandinavskih deželah in Ameriki so nekateri socialno-kvantitativni raziskovalci obravnavali mejo kot oviro širjenju inovacij, podobno tudi preučevalci informacijskega pretoka. Ekonomski geografi in zagovorniki kvantitativne geografije pa so mejo pojmovali drugače. Zanimiva je sistemska teorija, ki mejo obravnava kot »eno izmed tolikih 'meja' v družbeni organizaciji življenja, ki sisteme sicer diferencirajo, omogočajo pa tudi njihovo medsebojno komuniciranje« (Bufon 1995, 12).

Po tej teoriji imajo meje funkcijo filtriranja zunanjih vplivov, le-ta pa se stopnjuje od zaviranja prekomejnih izmenjav, usmerjanja prekomejnih tranzitnih prometnih tokov skozi mejne prehode, stimuliranja vsestranskih prekomejnih odnosov med obmejnimi prebivalstvom in oblikovanjem obmejne regije (Bufon 1995, 12-13).

Meje lahko predpostavljamo tudi kot oviro na področjih prehajanja inovacij in novih tehnologij, kapitala in migracijskih tokov, vendar je to oviranje odvisno od medsebojne povezanosti obmejnih območij. Sicer pa je bilo ugotovljeno, da je oviranje meje najmanjše na področju socialne in kulturne izmenjave. Hkrati pa se z višjo stopnjo integriranosti obmejnih območij zmanjša tudi možnost konfliktov (Bufon 1995, 13).

Tudi Bruno Podveršič poudarja, da meja poživi življenje ob meji, problem pa nastane, če začne meja razdirati odnose.

Nekateri proučevalci so dajali večji pomen makroekonomskim vidikom prekomejnega povezovanja, drugi pa drobnim izmenjavam na mikroekonomskem, družbenem in kulturnem področju. Drobne izmenjave predstavljajo zadovoljevanje dnevnih potreb in ohranjanje prekomejnih medosebnih vezi prebivalcev obmejnih območij (*ibid.*).

Te drobne ekonomske izmenjave »izhajajo bolj iz trenutnih neravnovesij v valutnih tečajih, stopnji inflacije in kupni moči med obmejnima območjema« in so zato manj stabilne ter se usmerjajo enkrat na eno stran, drugič na drugo. Kulturni in družbeni stiki pa so stabilnejši in trajnejši kljub strožjemu obmejnemu režimu (Bufon 1995, 17).

Tista obmejna območja, ki so doživljala v preteklosti največje pretrese na področju uprave, kulture in gospodarstva, to pomeni, da so bila po dolgem obdobju skupnega življenja razdeljena z mejo, imajo tudi največ možnosti za prekomejno integracijo. V takih primerih je tudi opaziti, da se prebivalci obmejnih območij obnašajo, kot da meje ne bi bilo, kar pa je odvisno od prehodnosti meje (Bufon 1995, 13-14).

Eden ključnih problemov v sklopu obmejnih območij je razmejitev le-teh. Dvostranski sporazumi sicer urejajo obseg območja olajšav (večinoma v območju do 25 km), vendar obseg takih območij variira. Pri tem je potrebno upoštevati, da obseg vpliva tudi na prekomejne odnose, posebno na ohranjanje skupne kulture in gospodarskih stikov (Bufon 1995, 16-17).

Bufon (1995) je prekomejne stike na območju Goriških brd in Collia, za katerega je tipičen intenziven pretok oseb, blaga in informacij, omejil na tri območja, in sicer na dolenjsko, medansko in števerjansko območje.

Za dolenjsko območje (približno 15 km²), h kateremu spadajo občina Dolenje, krajevna skupnost Dobrovo, Golo Brdo, Breg, Fojana in Barbana, je značilna močna furlanizacija na italijanski strani, kar ovira prekomejne stike. Gravitacijski centri so v tem primeru Krmin in Čedad. V tem območju tudi ni prišlo do razdelitve veleposesti bivšim kolonom. Te posesti so bile prodane pod ceno kmetom iz Furlanije in severne Italije, domačini pa so v večji meri emigrirali (Bufon 1995, 75-77, 265).

Za medansko t. i. osrednje območje (3 km²), ki obsega ožji del krajevne skupnosti Medana in občine Krmin (Plešivo in Ceglo na obeh straneh meje), je značilna močna medsebojna povezanost, čemur botrujejo tako številne sorodstvene vezi kot tudi večje število dvolastnikov. Furlanizacija je sicer prisotna, vendar je slovenska zavednost v teh krajih, ki so

bili najbolj prizadeti pri povojni razmejitvi, še toliko večja. V procesu razmejitve je takratna medanska katastrska občina izgubila kar četrtno ozemlja (Bufon 1995, 74, 265).

Za zadnje, števerjansko območje (15 km²), ki je sestavljeno iz občine Števerjan in predela Štmavra na italijanski strani ter južnega obmejnega pasu krajevne skupnosti Kojsko med Dolnjim in Gornjim Cerovim ter Podsabotinom, je značilna na italijanski strani strnjena poseljenost Slovencev, na slovenski strani pa večja usmerjenost v Novo Gorico, saj so po izgradnji ekstrateritorialne ceste čez Sabotin zaprli mejni prehod med Podsabotinom in Štmavrom. Torej lahko rečemo, da medsebojna povezanost v tem območju ni enakomerna. To potrjuje dejstvo, da tu ni veliko dvolastnikov, dosti delavcev s slovenske strani pa je delalo v italijanskih kmetijskih podjetjih (Bufon 1995, 74, 92, 265).

Če se osredotočimo na vrsto blaga, ki ga prebivalci obeh strani obmejnega območja (Glej Sliko 2.1) kupujejo onkraj meje, lahko izpostavimo temeljno razliko: medtem ko slovenski Brici nabavljajo predvsem konfekcijo, obutev, gospodinjske aparate, gradbeni in kmetijski material, pohištvo ter avtodele, italijanski Brici izkoriščajo pot v Goriška brda predvsem za nakup cenejšega bencina (Bufon 1995, 90). Romanje Italijanov po bencin, meso, mlečne izdelke in cigarete v Slovenijo, še posebno v Goriška brda, je bilo v 90. letih izjemno.

Slika 2.1: Briško obmejno območje

Vir: Občina Brda (2009f).

Sicer pa izpostavljanje besede *meja* pri trženju območja oziroma pri promoviranju Brd in Collia kot turistične destinacije ni dobrodošlo, saj ima negativno konotacijo. Turistična gesla morajo, po mnenju Joska Sirka, biti pozitivno usmerjena. Usoda Collia in Brd je vsakem primeru sožitje, vprašanje pa je, kako bo vsaka stran znala ovrednotiti briško obmejno pokrajino, ki ima sicer ogromen turistični in enogastronomski potencial (Sirk 2009).

3 KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED BRIŠKE REGIJE

3.1 OBDOBJE DO LETA 1947

Etnična meja se je na tem področju oblikovala od sedmega stoletja dalje, ko so se Slovenci naselili na ozemlje, ki ga je zapuščal langobardski narod. Nekdanje utrdbe langobardskega limesa so bile tudi v Krminu in Fari. V desetem stoletju so bile preseljene številne slovenske družine v notranjost Furlanske nižine, vendar so bila ta naselja izven zgodovinske slovenske etnične meje romanizirana v petnajstem stoletju (Bufon 1995, 23).

Na Goriškem je etnična meja potekala po geomorfološki meji med nižinskim in vzpetim delom, vendar so bila številna slovenska naselja tudi izven te črte. Še posebno je bilo to značilno za Goriška brda, kjer je »slovensko prebivalstvo 'prebilo' etnično mejo v posameznih krajih furlanskih občin Koprivno, Moš, Morar in Šlovrenc in se sčasoma stapljalo v furlansko etnično skupnost« (Bufon 1995, 27).

Na Goriškem je dolga stoletja izvajala oblast avstrijska država. V tem času so bile »za razvoj teritorialne identitete njenega prebivalstva posebno pomembne tedanje notranje administrativne meje« (Bufon 1995, 23).

V začetku 16. stoletja so se na tem območju začele oblikovati moderne meje, predvsem v luči konfliktov med istrskimi mesti, Trstom in Benetkami na eni strani in Oglejskim patriarhatom, Goriško grofijo, Kneževino Avstrijo in Oglejskim kraljestvom na drugi strani. Zanimivost iz tega obdobja je, da so se meje oblikovale bolj na ekonomskih izračunih, saj na tem območju je bil bolj razvit občutek zgodovinske regionalne pripadnosti kot pa nacionalne pripadnosti (Bufon 1995, 28).

Meja iz leta 1521 med Beneško republiko in Habsburško monarhijo, ki se je izoblikovala, potem ko je Goriška grofija (obsegala Posočje, Brda, del Vipavske doline in Krasa, Planino in Pazin) leta 1500 prešla pod avstrijsko oblast, se ni bistveno spreminjala vse do prve svetovne vojne. Kljub temu so se morale oblikovati posebne mejne komisije, da bi uredile posamezne nedorečenosti glede meje, vendar so vseeno kraji kot Senik, Golo Brdo, Vrhovlje, Hruševlje in Šlovrenc pripadali Beneški republici, medtem ko so Neblo, Dolenje in Ibana bili habsburške enklave (*ibid.*).

Nenehni pretresi meje so se vršili v obdobju od leta 1797 do leta 1866. V tem obdobju je Avstrija doživela dva temeljna poraza s Francijo. Po prvem porazu je Avstrija izgubila italijanske posesti, vendar pridobila ozemlje bivše Beneške republike. Pri drugem porazu pa

se je morala odpovedati še slednjim. Tako je z manjšimi popravki ponovno obveljala stara beneško-avstrijska meja. Vendar le do leta 1814, ko je po Napoleonovem porazu Avstrija pridobila izgubljena ozemlja nazaj. Takrat so, če se osredotočimo samo na Brda, pripadali Goriški kraji Senik, Mirnik, Vrhovlje, Škrljevo, Lože, Šlovrenc, Rutarji, Bračan in Jasih (Bufon 1995, 30-32).

Leta 1866 je Goriška spet prevzela vlogo obmejne pokrajine med Italijo in Avstrijo, saj je bila takrat z dunajskim premirjem Italiji dodeljena nekdanja avstrijska lombardsko-beneška kraljevina. Obmejno funkcijo je izvrševal Krmin, saj je imel vlogo železniškega in cestnega carinskega središča, čeprav v odročnejših krajih, kjer ni bilo stroge obmejne kontrole, medsebojna komunikacija ni doživela velike travme in se je nemoteno odvijala naprej (Bufon 1995, 32).

Leta 1858 je bila zgrajena železniška trasa Trst – Gorica – Videm, ki je Goriško območje dobro in v pozitivnem smislu pretresla. Vršila se je družbena, ekonomska in politično-nacionalna rast. Pred izgradnjo je bilo ozemlje bolj ali manj v rokah italijanskih in nemških agrarnih veleposestnikov, torej je bil poudarek na kmetijstvu. Z izgradnjo železniške trase pa so začele nastajati tekstilne in prehrabene tovarne, usnjarne ter tovarne sveč. Na primeru Brd je to razvidno predvsem v izvozu zelenjave in sadja na Dunaj in v Trst, leta 1902 kar 2 tisoč ton briških češenj (Bufon 1995, 34). Zanimiv je tudi podatek, da so v času sezone obiranja sadja, še posebno češenj, briške žene pogosto najele stanovanja in prodajne mize v avstrijskih mestih (Celovec, Gradec in Dunaj), družina pa jim je preko železniškega prometa pošiljala sadje (Reja 1997, 79-80). Zato je bil tudi trden običaj, da se je 16. avgusta v Kozani priredilo večje praznovanje Svetega Roka tudi v čast žena, ki so se vračale s tržišča (Prinčič 2009).

Pomembno je tudi omeniti, da je življenje pod avstrijsko oblastjo potekalo normalno, saj je bila avstrijska oblast precej strpna do različnih narodnosti. Po drugi strani pa so Brda predstavljala južno pokrajino, tj. pokrajino, iz katere je na avstrijski trg (Dunaj, Gradec, Celovec,...) prihajalo za tiste čase t. i. južno sadje tako v sveži kot suhi obliki (češnje, breskve, slive). Neposredni trg sta bila sicer Krmin in Gorica, kjer pa je bila skoncentrirana vsa avstrijska posredniška trgovina (tj. trgovci na debelo). Na Dunaju so bile tudi značilne t. i. *trgovine z južnim sadjem*. Torej je bil naravni trg Brd Dunaj, Celovec in druga avstrijska mesta. Bohinjska železnica pa je to trgovanje le še bolj ovrednotila (Podveršič 2009).

Pri tem velja omeniti, da so bile od srednjega veka dalje osnovne kulture v Brdih trte, oljke, fige, pšenica, ječmen in ajda. Češnje so se pojavile šele v 19. stoletju, hibridne breskve in hruške sorte košja pa šele po zmrzali oljk. Vsekakor pa se je na briškem območju sadilo sadje,

katerega sadeže se je lahko sušilo. Sicer so bile komercialno najbolj donosne ravno češnje in so poleg fig in sliv najbolj pripomogle k razvoju Brd. Hkrati pa je zanimiv podatek, da se je fige prodajalo celo na kose (*ibid.*).

Leta 1920 je bila vzpostavljena Rapallska meja, ki je ločevala imperialistično Italijo od novonastale države SHS, ki je potekala od Peči, Triglava, Idrijskega prelaza, Postojnskih vrat, Snežnika in Učke do Reke (Bufon 1995, 35).

Tako so bila Goriška brda in Collio pod skupno oblastjo. Zanimivo je tudi, da je nova razmejitev pripomogla k razvoju Vidma in Čedad, saj so se vanju usmerjali prebivalci celotnega Posočja. Hkrati je prišlo do priseljevanja italijanskih uradnikov in odseljevanja Slovencev. Čeprav bi pričakovali, da bi v tem času trpel kmetijski sektor zaradi oteženega izvoza na avstrijski trg, se vpliv meje ni preveč poznal (Bufon 1995, 35-37).

Po prvi svetovni vojni se je zaradi priključitve k Italiji in posledično spopada z močno italijansko vinogradniško konkurenco ter prekinitve trgovanja na avstro-ogrskem tržišču in nenazadnje tudi zaradi močnih fašističnih pritiskov na domačine veliko Bricev odselilo v Ameriko in na sever Francije, kjer so se zaposlili v rudnikih. V tem obdobju se je do leta 1931 zmanjšalo prebivalstvo za kar 13 % (Mominski Ažman *et al.* 2008, 40; Podveršič 2009).

V obdobju do prve svetovne vojne je na tem območju prevladovalo zamudno in ročno obdelovanje vinogradov, sadovnjakov in njiv, kasneje po prvi svetovni vojni pa z živino. V primerjavi z današnjim časom so bili vinogradi nesklenjeni, vrste trt široke z namenom, da se je mednje posadilo žito in druge zelenjavne pridelke, in nenazadnje značilna je bila posaditev sadja, predvsem češenj, na koncu ali pa v sredini vrst. Sadno drevje so sadili tudi na vzpeti del med vrstami zaradi nevarnosti plazov (Reja 1997, 83-85; Podveršič 2009).

Zaradi take raznovrstne proizvodnje je bila zemlja zelo izčrpana, čeprav se je za gnojenje uporabljalo hlevski gnoj. Pomembna razlika z današnjim časom pri obdelovanju trt je tudi raztresenost trt in posledično neuporaba žic v vinogradih, škropilo pa se je le z modro galico in največ dvakrat v letu. Poleg strokovnega tiska, vinogradniških in kmetijskih društev, strokovnih predavanj in razstav (prva briška vinska razstava v Kojskem leta 1879) je na kakovost in količino pridelave grozdja vplivala tudi leta 1867 ustanovljena kmetijska šola v Gorici, na katero pa se je pa vpisalo zelo malo Bricev (Reja 1997, 83-85).

Po prvi svetovni vojni pa se je začelo obnavljanje vinogradov, ki so postajali bolj sklenjeni z manj sadnega drevja. Medtem ko so do prve svetovne vojne prevladovale predvsem bele sorte vin (rebula, garganja, malvazija, pikolit idr.), so po prvi svetovni vojni začeli tudi s pridelavo črnih sort (merlot, barbera, amerikanec idr.). Zanimiv podatek iz medvojnega obdobja je tudi, da so bili mlinci za grozdje prava redkost in se je grozdje teptalo z nogami. Manjši kmetje, ki

so imel slabo opremljene kleti, so sicer cenejši mošt prodajali večjim kmetom, ki so imeli stalne odjemalce vina (Reja 1997, 84-86).

Obdobje pod italijansko oblastjo je predstavljalo korak nazaj v primerjavi z obdobjem pod avstrijsko oblastjo. Italija je zagovarjala naravne meje in je preganjala slovenski živež, torej je bila nestrpna do drugih narodnosti. Neposredna tržišča so ostala skoraj enaka, torej Krmin, Gorica, Čedad in Videm. Izvozni trg pa se je poslabšal, saj je zaradi posrednosti in meje padla cena oziroma ni bila zagotovljena kot v času pod avstrijsko oblastjo. Italijanski odnos do Bricev je bil torej nasilen in neprijazen (prepoved uporabe slovenskega jezika, šol, društev). Brice oziroma Slovence je obravnavala kot drugorodce in jih je želela poitalijančiti (Podveršič 2009).

Bolj kot nova razmejitvev in način obdelave vinogradov in njiv je torej razvoj slovenskega kmetijstva zaviral Ente per la Rinascita Agraria delle Tre Venezie, ki je v Julijski krajini razlašal posestva in nanje usmerjeval italijanski živež, ki pa ni opravljal namena, se pravi ni italijaniziral ozemlja, ampak se je prilagodil območju in velikokrat se je tudi naučil slovenskega jezika. Največ posesti je prevzel na Goriškem, vendar se slovensko prebivalstvo ni izseljevalo, temveč je še posebno v Brdih ostalo na posestvu kot koloni. S prihodom narodnoosvobodilne fronte se je veliko teh priseljencev odselilo in so bila posestva razdeljena upravičenim osebam (Bufon 1995, 37).

Omeniti je potrebno tudi, da je bil obmejni kmet dvakrat močno prizadet s strani davčne uprave tako v času italijanske oblasti kot nato jugoslovanske oblasti. Namreč obe državi sta gradili in razvijali industrijski sektor na plečih kmetijskega sektorja, ki je moral plačevati visoke davke (Podveršič 2009).

3.2 OBDOBJE OD 1947 DO 1991

Beograjski sporazum iz leta 1945 je Julijsko krajino razdelil na cono A in cono B. Zavezniška vojaška uprava je v coni A želela ponovno vzpostaviti italijanski sistem uradništva in uprave. Razlika v upravljanju v obeh conah je tudi na področju kolonata, in sicer jugoslovanska oblast je leta 1944 znižala dajatev kolonov na 25 % pridelka, kasneje pa tudi ukinila kolonat, zavezniška vojaška uprava pa je v skladu z ohranjanjem prejšnjega sistema želela ohraniti 50 % dajatev pridelka (Bufon 1995, 37-39).

Bufon (1995) pravi, da »nova italijansko-jugoslovanska meja na območju Goriške v bistvu ni imela nobenega historičnega precedensa in tradicije niti kot administrativna meja in je bila

zato v mirovnem sporazumu tudi podrobneje opisana, a kljub temu je prišlo do vrste nesporazumov v interpretaciji besedila mirovnega sporazuma« (Bufon 1995, 41).

Na splošno bi lahko rekli, da je po drugi svetovni vojni gravitacijsko jedro (Gorica, Krmin) izgubilo svoje zaledje (Goriška brda). Najbolj prizadeta so bila Goriška brda, saj jih je meja ločila od središč, na katere se je oprijela tako kulturno, družbeno, predvsem pa gospodarsko, ravno tako pa so bila brez dobre povezave z Novo Gorico, ki naj bi prevzela vlogo novega gravitacijskega središča (Bufon 1995, 46-48; Momirski Ažman *et al.* 2008, 40).

Bruno Podveršič poudarja, da je z izgubo Koroške po prvi svetovni vojni in izgubo Gorice ter Trsta po drugi svetovni vojni Slovenija postala gospodarsko trajni invalid, saj je izgubila svoja naravna tržišča (Podveršič 2009).

Dobrososedsko urejanje obmejnih problemov se je začelo z Londonskim memorandumom o soglasju (1954). Sicer pa je bilo ključnega pomena vzpostaviti ustrezen prekomejni pretok oseb in blaga, kar se je začelo urejati s prvim Videmskim sporazumom leta 1949, ki je dvolastnikom v 10-kilometrskem pasu omogočil prehod meje z enoletno dovolilnico. Zanje so bili na področju Brd omogočeni prehodi preko prehodov na Humu, v Medani, Neblem in Golemu Brdu. Vendar je potrebno upoštevati dejstvo, da so morali dvolastniki kljub temu najaviti svoj prehod meje predčasno in izvajale so se tudi stroge kontrole imetja, ki ga je prenašal dvolastnik čez mejo. Drvarji, oglarji in osebe, ki so se morale zadrževati na drugi strani meje več kot en dan zaradi pomembnih opravkov, kot npr. smrt ali bolezen sorodnika ali sodni postopki, so se lahko zadrževali največ tri dni s posebnim dovoljenjem. Vsi ostali prebivalci so potrebovali vizum, ki je bil odpravljen šele leta 1967 (Bufon 1995, 54-57; 74).

Drugi Videmski sporazum iz leta 1955 je sicer urejal blagovni in javni promet med bivšim tržaškim ozemljem in sosednjimi območji, vendar je bil razširjen na celotno italijansko--jugoslovansko mejno področje. Ključno za ta sporazum je bilo, kar se tiče dvolastnikov, neomejeno število prehodov čez mejo, za ostale prebivalce pa se je uveljavil posebni dokument s 4-mesečno veljavnostjo, s katerim se je lahko prečkalo mejo le štirikrat mesečno (Bufon 1995, 58-59).

Na področju gospodarskega sodelovanja je bil leta 1955 v Rimu podpisan italijansko--jugoslovanski sporazum, ki je urejal trgovinsko izmenjavo med tržaškim ozemljem, goriško in videmsko pokrajino na eni strani in okraji Buje, Koper, Sežana in Nova Gorica ter Tolmin na drugi strani. Ta sporazum je bil dopolnjen dvakrat, in sicer leta 1957 in nato 1964 in je bistveno vplival na razvoj goriškega obmejnega območja, saj je določeval listo in uvozne kontingente blaga, ki naj bi se uporabljalo na tem območju (*ibid.*).

Sicer pa je bilo za 50. leta zelo pogosto »švercanje« (ilegalno preprodajanje) živine čez mejo, ključni t. i. »švercarski točki« pa sta bili na Plešivem in v Hlevniku.

Primeri iznajdljivosti Bricev v prenašanju blaga čez mejo so recimo:

- skrivanje mesa v avtomobilske luči (tihotapljenje mesa značilno za 60., 70. in 80. leta);
- prodajanje boljše živine v Italijo in kupovanje slabše (kasneje so cariniki pregledovali serijske številke na rogovih);
- prečkanje meje ob službovanju točno določenega carinarja;
- oblačenje kupljenih oblek, itd. (Klinec 2009).

Videmski sporazum iz leta 1962 je 4-mesečnemu dokumentu podaljšal veljavnost na 1 leto, s tem da je imetnik lahko prečkal mejo za največ 72 ur in na kateremkoli mejnem prehodu. Spremenila se je tudi struktura mejnih prehodov, še posebno pa prekomejnih prometnih zvez, saj so »v tem času namreč v Gorici odprli mednarodni železniški prehod na progi, ki je povezovala oba regionalna železniška sistema, omejili stalne mejne prehode 2. kategorije in vpeljali kategorijo sezonskih prehodov iste kategorije« (Bufon 1995, 57-58).

V 70. letih je bila tako značilna 14-dnevna lista izvoza blaga v Italijo, ki se je obdržala do sredine 80. let. Za izvoz v Italijo je bilo npr. dovoljeno prenesti 1 liter žgane pijače, 2 do 3 litra vina, $\frac{3}{4}$ kg mesa, 10 jajc ipd. Za uvoz pa $\frac{1}{4}$ kg kave, razni kosi oblačila, riž, sir itd. Evidenco prenosa blaga, ki je bilo sicer za namen preživetja obmejnega območja, se je vpisovalo na zadnje strani prepustnic. Seveda pa je bilo prisotno tudi določeno toleriranje v prid revnejšim in številnejšim družinam (Klinec 2009).

70. leta so bila tudi obdobje zelo strogih razmer ob meji. Jugoslovanski carinarji niso smeli kontaktirati s kolegi z italijanske strani. Svoje odhode čez mejo pa so morali predčasno najaviti upravi carinarnice. Ti prehodi so bili dovoljeni le 1-krat mesečno. Kasneje pa je bil dovolj le vpis prehoda čez mejo na mejnem prehodu (*ibid.*).

Strogi pa so bili tudi osebni pregledi na meji. Kontrolirali so vse: od motorjev, avtov, vozov itd. Na takih pregledih se je bilo potrebno sleči do spodnjega perila, ženskim carinicam pa je bilo ukazano pregledovati tudi mednožje žensk. Ženskih carinic je bilo sicer malo, vendar če je bilo potrebno, so jih poklicali z druge postaje, da so prišle pregledat sumljive osebe.

Strogi in rigorozni pregledi na mejnih prehodih so veljali tudi za italijanske mejne uslužbenke. Torej lahko to obdobje opredelimo kot psihološko zelo težko in ostro. Prevladoval je teror ob prečkanju meje (*ibid.*).

Sledil je Osimski sporazum iz leta 1975, ki v 6. členu opredeljuje, da obe državi stremita k izboljšanju življenjskih razmer ob meji. Z Osimskim sporazumom se je Italija zavezala tudi k izgradnji ekstrateritorialne ceste (t. i. Sabotinske ceste).

Ravno tako se je Videmski sporazum iz leta 1982 navezoval na medsebojno sodelovanje na področjih skupnega interesa, kot npr. v kulturi, športu in gospodarstvu. Ta sporazum je tudi razširil obmejno območje na celotno Pokrajino Gorica in celotno bivšo Občino Nova Gorica. Podaljšal je trajanje bivanja v sosednjem območju, prenos valute, olajšave pri čezmejnih srečanjih, socialno varstvo zaposlenih na sosednjem območju ter spremenil seznam in strukturo mejnih prehodov (Bufon 1995, 58-59).

V 70. letih ni bilo dovoljeno združevanje prepustnic z namenom uvoza več materiala, medtem ko po potresu sredi 70. let je bilo zaradi obnove infrastrukture in uvoza gradbenega materiala iz Italije dovoljeno združevanje prepustnic (najprej samo v okviru družine, kasneje pa tudi izven družine). V 80. oziroma 90. letih pa so se predpisi glede izvoza in uvoza blaga vedno bolj izboljševali in sproščali. Spremembe v predpisih so bile mesečne. Pri tem velja omeniti, da so prihajali ukazi oziroma predpisi glede mejnega režima iz Beograda, pri čemer ljubljanska carinska uprava o dotedanjem mejnem režimu ni bila dobro informirana in zato je v začetku prevzema upravljanja slovenskih mejnih služb sprejemala zelo neprimerne predpise, katere je kasneje dopolnjevala s pomočjo praktičnih pripomb carinikov na terenu (Klinec 2009; Leban 2009).

Zanimivost iz 70. let je tudi izbruh črnih koz v Jugoslaviji. Takrat so morale mejne službe opozarjati ljudi, ki so vstopali v Jugoslavijo, da to počenjajo na lastno odgovornost. Promet na mejnih prehodih je padel za kar 90 % (*ibid.*).

Od 80. let naprej so se mejni odnosi precej odprli. Tudi sodelovanje italijanskih in jugoslovanskih mejnih služb je dobilo nov zagon. Lahko so imeli normalne humane stike. Začeli so si posredovati razne informacije kot npr.: dnevno število potnikov in pa opozorila glede večjega uvoza blaga od dovoljenega (Klinec 2009).

Mejno območje so do 90. let stražili pripadniki jugoslovanske vojske, ki so bili nastanjeni v 11 karavlah, in sicer na Sabotinu, v Podsabotinu, na Humu, v Cerovem, Vipolžah, Medani, Barbani, Neblem, Hlevniku, na Vrhovlju in v Golem Brdu. V vsaki karavli je bilo med 25 in 30 vojakov. Večinoma niso bili slovenske narodnosti, tako da je bilo sporazumevanje s starejšim prebivalstvom, ki se je pred tem z oblastmi in v šolah sporazumevalo v slovenščini, italijanščini ali furlanščini, zelo oteženo. Sicer pa je bilo sporazumevanje obmejnega prebivalstva z vojaško službo drugotnega pomena, saj so slednji sumljive osebe le prijeli in

odpeljali v karavle, kjer se je vršilo večurno zasliševanje s strani komandirja, ki je sicer komuniciral v slovenščini (Klinec 2009).

Imetniki zemlje v 100-metrskem obmejnem pasu so morali imeti posebno izkaznico oziroma 10-dnevno dovolilnico za delo ob meji. V omenjenem obmejnem pasu tako na slovenski kot italijanski strani se ni smelo gojiti nobene visoke kulture. V času trgatve in drugih del, pri katerih je sodelovalo več delavcev, je bilo potrebno predhodno javiti seznam delavcev pristojnim službam, vendar so smeli biti le družinski člani. Dokumente in sezname so preverjali vojaki na svojih obhodih ob meji. Urnike obhodov so stalno spreminjali, številne pa so bile tudi zasede tihotapcem živine, kavbojk in raznih gospodinjskih aparatov. Strožji pristopi so bili značilni za prve mesece služenja vojakov ob meji, kasneje pa je bila toleranca vse večja. Vojaške kontrole meje so bile ukinjene leta 1991 z začetkom vojnih konfliktov v bivši Jugoslaviji (Klinec 2009; Koncut 2009; Vuga 2009).

Zanimiv je podatek, da dve tretjini prekomejnih stikov, tako na kulturnem, družbenem in gospodarskem področju ter glede lokalne politike, ki so se utrdili v drugi polovici 60. let 20. stoletja, je vzdrževala slovenska manjšina na Goriškem (Bufon 1995, 61).

V Brdih je kmetijstvo v tem obdobju začelo s specializacijo, z intenzifikacijo in razvojem tržne produkcije. Pomembni kmetijski panogi na Goriškem sta tako vinogradništvo kot vrtnarstvo, predvsem od 70. let dalje so vina in vinarji iz Collia pridobili na slovesu tako na italijanskem kot evropskem trgu (Bufon 1995, 65-66).

Ključna kmetijska ustanova v Goriških brdih je bila in je še sedaj Kmetijska zadruga »Goriška Brda«, v katero so se postopoma od leta 1960 naprej združile zadruge iz Neblega, Medane, Kozane, s Huma in iz Kojškega. Sredi 60. let je bilo vanjo združenih kar 60 % briških kmetovalcev, pri čemer je zadruga pridelala 75 % celotne proizvodnje grozdja in 65 % proizvodnje sadja v Goriških brdih. V 90. letih pa je bilo vključenih kar 95 % vinogradnikov, kar pa je bilo večinoma posledica lažjega prejema kreditov in strokovne pomoči. Kljub temu pa je zaslediti precej pritožb zaradi monopolnega omejevanja odkupa ter nižje cene v primerjavi s prostim trgom (Bufon 1995, 71-73; Momirski Ažman *et al.* 2008, 71).

Sicer pa je kmetijska zadruga v leksikonu Geografija definirana kot »načeloma prostovoljno združenje individualnih kmetov, ustanovljeno z namenom vzajemne gospodarske koristi v kmetijski pridelavi in/ali trženju kmetijskih pridelkov ter izdelkov,« v samoupravnem socialističnem sistemu pa »organizacija s prostovoljnim ali prisilnim združevanjem zemljišč, delovnih sredstev in dela individualnih kmetov ali samo določenih komponent, vzpostavljena zaradi povečanja produktivnosti kmetovanja, olajšanja nakupa proizvodnih sredstev in izboljšanja prodajne možnosti za kmetijske pridelke« (Kladnik 2001, 201-202).

Izguba avstrijskega trga sadja je v italijanskem delu Brd sicer sprva do 60. let povzročila stagniranje in celo emigriranje kmetov v Ameriko, vendar se je prav ta del Brd kasneje pokazal kot zaslužen za specializacijo tukajšnjih kmetov v vinogradništvo, ki je imelo močno podporo v državnih, deželnih kmetijskih uradih in združenjih. Kmetje so v procesu denacionalizacije pridobili številna državna sredstva, s čimer so ali odkupovali zemljo ali posodabljali mehanizacijo. Z ustanovitvijo Konzorcija za zaščito kontroliranega porekla briških vin leta 1964 in s pridobitvijo zaščitenega geografskega porekla (t. i. D. O. C.) je proizvodnja močno narasla tako na kvantitativnem, še posebej pa na kvalitativnem področju. Posledično temu je bil porast vinogradniških površin (z 80 ha na 300 ha) in količine proizvedenega vina (upoštevajoč 110 kmetijskih podjetij s 6 000 hl na 23 000 hl). Ključna za razvoj tega področja pa je bila tudi določitev vinske ceste, s čimer so se pomnožili tudi gostinski obrati (Bufon 1995, 71-72; Momirski Ažman *et al.* 2008, 70).

Prvotno negativno zaznano emigriranje v Ameriko, Avstralijo in druge dežele, se je za Italijane izkazalo kot koristno, saj se je tako v tujini namnožilo italijanskih restavracij, picerij ipd., kamor lahko iz Italije izvažajo vino in ostale proizvode. Tako imajo lažjo odskočno desko na tuj trg kot npr. Slovenci (Zamar 2009).

Po drugi strani pa je ob »padcu meje« med Avstrijo in Italijo prihajalo veliko avstrijskih podjetnikov sklepat posle v Videm ali Manzan (značilna industrija stolov) in hkrati so nakupili tudi večjo zalogo vina v italijanskih oziroma furlanskih Brdih. Goriških brd pa večinoma sploh niso poznali skoraj do slovenskega vstopa v Evropsko unijo (*ibid.*).

Na italijanski strani Brd lahko opredelimo tri smeri razvoja podeželja, in sicer prva smer se nanaša na obnovo posestev veleposestnikov, ki so jih velikokrat preuredili v prestižne gostinske objekte, ki proizvajajo in prodajajo visokokakovostna vina (primer gradu Spessa v Koprivnem). Druga smer se nanaša na večje kmete, ki so razvili monokulturne družinske kmetije z lastno polnilnico in distribucijo vin. In zadnja smer se nanaša na manjše kmete, ki se združujejo v zadrugo in kombinirajo vinogradniško dejavnost z živinorejsko ter z zaposlitvijo v Gorici (Momirski Ažman *et al.* 2008, 71).

Na slovenski strani Brd so prevladovali mali kmetje z močno razdrobljenimi zemljišči. Bufon (1995) omenja sociološko analizo briških kmetij, opravljeno sredi 60. let, katere izsledki so bili, da je bila proizvodnja glede na površino zelo majhna in da je prevladovalo »part-time obdelovanje ob delu v tovarni«. (Bufon 1995, 72) Veliko Bricev si je tako poiskalo službo v večjih goriških podjetjih, kot so bila npr. Salonit Anhovo, Gostol, Iskra, Vozila in Meblo ter v briški kmetijski zadrugi in tovarni obutev Ciciban v Cerovem (Zamar 2009).

Sicer pa je zanimiv podatek, da so taki kmetje večino kmetijske mehanizacije dobili od sorodnikov z italijanske strani Brd. Manjši kmetje so večinoma oddajali pridelek zadrugi, medtem ko so večja gospodarstva prodajala svoj pridelek (sadje, jajca in meso) večinoma onkraj meje, kjer so kupovali nujne potrebščine kot npr. kmetijsko mehanizacijo, prehrano in obutev (Bufon 1995, 72).

Potrebno je omeniti, da v Brdih na splošno ni bilo nikoli veliko znanja in tradicije kletarjenja. To so obvladali graščaki in cerkveni uslužbenci, ki so imeli v lasti briška posestva. Opazimo lahko občuten trend obnove ali grajenja kleti in ostalih prostorov v grajskem stilu (razni stolpi, kamnite kleti, ipd.) (Simčič 2009 in Zamar 2009).

Torej medtem ko se v Italiji *obnavlja* gradove in se jih preoblikuje v razne prestižne dejavnosti (hoteli, restavracije in golf klubi), se v Goriških brdih umetno *gradi* majhne graščine.

S pomočjo ugodnih kreditov in sredstev za obnovo, ki so jih na slovenski strani Brd dobili po potresu leta 1976, in pa italijanskih pokojnin, ki so znašale do 700.000 lir (danes približno 300 EUR), so se kmečka gospodarstva temeljito obnovila in modernizirala, zgled pri obnovi pa je bilo vsekakor obmejno območje onkraj meje (Bufon 1995, 76-77).

Pri podelitvi italijanskih pokojnin lahko omenimo zanimiv pristop italijanskih oblasti v času kriz, in sicer da karkoli odobri italijanska oblast, je iz čistega ekonomskega koristoljubja. Namreč pri podelitvi italijanskih pokojnin slovenskim državljanom je prišlo tudi do špekulacije, kajti praktično ves podeljeni denar se je zopet vrnil v Italijo z nakupom gradbenega in drugega materiala, torej je s tem oživela tudi italijanska trgovina oziroma ekonomija (Zamar 2009).

Italijanske oblasti so v tem obdobju tudi veliko investirale v obmejno infrastrukturo, manj pa v notranjost države, predvsem da bi vzpostavili nekakšen psihološki ščit pred takratno Jugoslavijo. Ravno zaradi tega je mogoče sedaj občutiti nekakšno stagniranje v razvoju infrastrukture ob meji v primerjavi s slovenskim območjem, kajti sedaj, ko je Slovenija polnopravna članica Evropske unije, Italiji ni potrebno več ohranjati tega ščita (*ibid.*).

Za obdobje pod jugoslovansko oblastjo je značilna popolna zatesnitev meje kljub t. i. predstavitvi briške meje kot najbolj odprte meje v Jugoslaviji. Meja je predstavljala zaporno črto za tiste, ki bi šli iz države. Jugoslavija je poskušala iztrebiti ljudi ob meji; praktično ni želela, da ljudje živijo tam. Značilna je bila tudi t. i. mrtva straža, ki je tiste, ki so nelegalno prestopali mejo ali celo tihotapili, ustrelila in pokopala na mestu (Podveršič 2009). Znano pa je tudi, da so bili vojaki, ki so ujeli ilegalce, ustrezno nagrajeni, ponavadi z dopustom (Leban 2009).

Potrditev nevlaganja v obmejno območje je tudi razmeroma pozna (več kot 30 let po drugi svetovni vojni) graditev ekstrateritorialne ceste čez Sabotin v Novo Gorico. Drugi primer pa je degradiranje kožbanskega območja iz najbolj bogatega (ni bilo kolonov, imeli velike posesti, vino, sadje, pšenico, živino in gozdove, ki so pod italijansko oblastjo imele veliko vrednost) v enega najrevnejših (*ibid.*).

Kmet je bil obravnavan kot sistemski nasprotnik in je bil uničen kot stanovski razred, njegova zemlja pa je bila podržavljena. Razumeti je potrebno tudi preobrat v odnosu do delavskega razreda. Pred socializmom je bil delavec najmanj cenjen, kmet pa je imel neko določeno veljavo. Z vstopom socialističnega obdobja so bili stanovski razredi uničeni in je bil kmet degradiran. Ker je bil za slovensko ozemlje značilen samostojen kmet, je bila degradacija precejšen pretres za prebivalstvo. Briški kmet se je moral, po prevari s strani oblasti, da bo dobil po vojni zemljo v last, vključiti v zadrugo, kjer je bil v 70. letih na podlagi kooperantske pogodbe zavarovan kot kmet in je dobil delavsko knjižico. V slednji pa je bil vpisan kot nekvalificiran delavec. Glede na to, da so zadrugniki oziroma t. i. kooperanti dobivali mesečno plačilo, je bilo med slednjimi začutiti vsesplošno zadovoljstvo, saj so bili navajeni na podložni odnos, zadruga pa se je imela za reševalca oziroma junaka na briškem območju (*ibid.*).

Žal je socialistično obdobje mnoge preusmerilo v monokulturnost, kar je pomenilo tudi »obubožanje kmečke pameti« oziroma je mnoge kmete naučilo biti umsko lene. Kar je vsekakor velika škoda, saj briška zemlja in kulture, ki se jih lahko goji na njej, prinašajo dohodek vse od meseca maja do novembra (*ibid.*).

3.2.1 KOLONAT IN DVOLASTNIŠTVO V BRDIH

Posebno poglavje v briški zgodovini predstavlja kolonat, ki je kljub dolgoletni ukinitvi še vedno močno prisoten kot nek zli duh iz preteklosti, čeprav, če je bila kolonija nekaj veljavna, so kmetje precej dobro živeli.

V Brdih so obstajali štirje tipi kmetovalcev, in sicer:

- *svojaki* – lastniki hiše in zemljišč (npr. vinarji Čarga, Movia, Ščurek idr.),
- *kešonarji* – mogoče imeli hišo, preživljali so se z dnino,
- *koloni* – po pogodbi kmetovali na tuji zemlji in dajali gospodarju delež pridelka,
- in *ničarji* – vaški reveži (Momirski Ažman *et al.* 2008, 58; Koncut 2009).

Slovar tujk kolonat definira kot »zemljiško najemniško razmerje v fevdalnem družbenem redu« (Bunc 1998, 228). Sicer pa je v leksikonu Geografija kolonat definiran kot

spolovinarstvo, kar izvira iz italijanske besede *mezzadria*. Pri kolonatu je gospodar podelil zemljo, s tem da mu je moral kmet v zameno nuditi polovico pridelka. Torej šlo je za poseben kmetijski sistem, ki je še prisoten v Italiji, korenine ima pa celo v antičnem rimskem cesarstvu (Kladnik 2001, 205).

Vsekakor je potrebno na briškem območju omeniti tako Patent o kmečki odvezi iz leta 1848, ki ni vključil kolonskega dela pod tlačanskega in ga zato tudi ni ukinil, ter fašistični zakon iz leta 1927, ki je določil, da pogodbe veljajo za devet ali štirinajst let in da se je dajatve, katere so bile razdeljene pol v blagu in pol v denarju, določevalo letno. Leta 1931 je bil vnesen popravek, in sicer da je kolon moral plačevati 1 % dajatev za hišo, ki je bila pred popravkom zastonj, ter še določene dajatve za njive in travnike. Omeniti je treba še, da je kolonat oviral obnovo in razvoj kmetij, saj je bil dohodek kolonov prenizek, da bi lahko bil vložen v obnovo, gospodarji pa sploh niso obnavljali svojih posestev oziroma so vanje vlagali minimalno (Reja 1997, 12-13).

Prve odprave kolonata so se vršile takoj po prihodu slovenske partizanske oblasti na to območje, ki je takoj razlastila posesti in jih podelila upravičencem, ki so si jih prilastile italijanske državne ustanove kot npr. Ente per la Rinascita Agraria delle Tre Venezie, bank in slovenskih veleposestnikov, ki so bili na strani t. i. izdajalcev (Bufon 1995, 70).

Ni potrebno omeniti, da so zemljo lažje dobili tisti, ki so kolaborirali ali bili v partizanskih vrstah. Do odprave kolonata pa so morali poleg gospodarjevih 30 do 50 % prispevati delež pridelka tudi jugoslovanski vojaški upravi (večinoma do 25 %) (Koncut 2009).

Pri tem velja omeniti, da so zemljo večinoma dobivali kmetje, ki so za partizansko oblast veljali za obvladljive in so dobili največ do 3 ha zemlje. Sicer pa so partizani v času vojne nabavljali dobrine pri veleposestnikih, ker so bili edini, ki so lahko kaj ponudili vojski, po drugi strani pa so podžigali kolone proti veleposestnikom, češ da bodo po vojni dobili vsi zemljo v last, kar pa je bila, kot že rečeno, velika prevara (Podveršič 2009).

Kljub tem podeljevanjem zemlje je ostalo v kolonskem razmerju kar 44 % obdelovalne zemlje v Brdih. Tu pa nastopi razlika v upravi med jugoslovansko in zavezniško oblastjo, in sicer medtem ko je zavezniška vojaška uprava želela vzpostaviti bivšo 50 % dajatev gospodarjem, so v coni B do leta 1947 povsem razdelili zemljo, ki je bila v kolonskem razmerju. Vsi pa niso imeli sreče dobiti zemlje, saj je kasneje slovenska oblast zaradi nove zakonodaje veleposesti zemljo dodelila zadrugam, kmetje pa so morali obvezno vstopiti vanje. Na italijanski strani pa se je kolonat odpravil šele v 70. letih, do takrat pa je veliko lastnikov prodalo zemljo pod ceno (Bufon 1995, 70-71; Momirski Ažman *et al.* 2008, 59).

Če se je kolonati s koncem druge svetovne vojne začel ukinjati, pa se je z novo razmejitvijo pojavilo dvolastništvo. Sliko, kako obsežno je bilo dvolastništvo v 50. letih, lahko dobimo preko podatkov davčnega urada, saj so do leta 1953 dvolastniki morali plačevati davke v Sloveniji, od koder so bili potem preusmerjeni v Italijo in obratno. Tako je bilo v Brdih v tistem času 138 italijanskih dvolastnikov in kar 318 slovenskih dvolastnikov. Takrat so lahko uporabljali le pet mejnih prehodov, in sicer v Golem Brdu, Neblem, Medani, Vipolžah in na Humu. Sicer pa se je v 44 % primerov uporabljalo mejna prehoda v Medani in Vipolžah. V 90. letih naj bi bilo v Vipolžah približno 46 dvolastnikov, na Plešivem 31, v Medani 30, Ceglem 17, Gornjem Cerovem 13, Neblem 12 in v Višnjeviku 11 (Bufon 1995, 77-78).

Ta vidik briškega gospodarstva je močno vplival na razvoj v Gorških brdih. Dvolastniki so večinoma prodajali grozdje kar italijanskim vinarjem oziroma večjim kletem v bližini meje. Medtem ko so bili na italijanski strani prisiljeni zaradi močne konkurence iz Verone opuščati sadjarstvo, so se slovenski dvolastniki lahko posluževali jugoslovanskega trga, čeprav je bilo sadje pridelano na italijanskem ozemlju (Bufon 1995, 74-75).

Dvolastniki so imeli v posebnem dokumentu vpisano, katero zemljo in kulturo pridelujejo v Italiji. Glede na obdelano kulturo je bilo dovoljeno prenašanje čez mejo točno določeno opremo oziroma orodje. Kasneje so začeli tudi pregledovati količino pridelka, ki jo je pripeljal dvolastnik čez mejo, zato da ga ni prodal v Italijo. Zaradi plačevanja davkov v Italiji pa se je začelo dovoljevati prodajo pridelka Italijanom (Klinec 2009).

Kljub temu je potrebno poudariti, da so imeli svojaki, ki niso vstopili v zadrugo, v času po drugi svetovni vojni velike težave. Namreč niso dobivali hrane »na karto«, ki so jo dobivali zadružniki in je bila v času povojne revščine zelo dobrodošla. Sicer pa so zadružniki pogosto pomagali svojakom tako, da so jim odstopili del hrane v zameno za kakšno drugo pomoč.

Poleg tega pa svojaki niso smeli nabavljati kmetijskih potrebščin v t. i. agrariji (trgovini s kmetijskimi pripomočki na Dobrovem), tako da so morali škropiva, semena itd. kupovati v Italiji (Koncut 2009).

Briška iznajdljivost in vzajemna pomoč v stiski se je pokazala poleg odstopanja hrane »na karto« svojakom, tudi v pomoči dvolastnikov ostalim Bricem pri prevažanju (bolje rečeno tihotapljenju) materiala čez mejo, saj so imeli dvolastniki, kot že omenjeno, možnost večkratnega prečkanja meje. Poleg tega pa so tudi bolje poznali obmejne službe (Koncut 2009).

3.3 OBDOBJE OD 1991 DO VSTOPA V EVROPSKO UNIJO

V 90. letih je bilo predvsem v obmejnih območjih opaziti intenzifikacijo pridelave sadja in grozdja, medtem ko se je živinoreja in poljedelstvo opuščalo. To je bil rezultat tako sprostitve prekomejnega prometa s pomočjo Videmskih sporazumov in pa izgradnje t. i. Sabotinske ceste, ki je Goriška brda povezala z Novo Gorico in s tem tudi boljše z jugoslovanskim trgom. Tako sta se Bricem odprle kar dve gravitacijski poti, in sicer tradicionalna proti Gorici, Čedadu in Vidmu in modernejša proti Novi Gorici (Bufon 1995, 73).

Že v 80. letih, najbolj pa v začetku 90. let, se je povečalo delavsko migriranje iz slovenskega dela Brd v italijanski, kar je bilo posledica velike ekspanzije industrije v letih od 1991 do 1993 v Italiji, kjer pa so bile plače bistveno višje kot na slovenski strani. Ker je bila potreba po delavcih zelo velika, tudi na mejnih prehodih ni bilo posebnih pripomb zaradi gostejšega prometa čez mejo (Zamar 2009). Poleg delavcev na kmetiji in v tovarnah so zelo velik odstotek takih migrantov predstavljale gospodinjske pomočnice (Bufon 1995, 89). V večini primerov je bilo to t. i. delo na črno, torej ilegalno brez vsakršne socialne varnosti.

Italijanske mejne službe so večkrat beležili razloge, zaradi katerih so Brici migrirali v Italijo. Zahtevali so tudi urejene dokumentacije za legalno delo v tujini. To početje italijanskih mejnih služb je bilo sicer nezakonito, saj je za prečkanje meje zadoščal veljaven osebni dokument, razlogi za migracijo pa niso v pristojnosti mejnih služb (Klinec 2009).

Temu migriranju je poleg industrijske ekspanzije v Italiji botrovala predvsem jugoslovanska gospodarska kriza, kar se je še poglobilo z vojno na Balkanu. Razumljivo je, da je ta ekonomska kriza skupaj z odpovedjo oziroma oviranim trgovanjem na Balkanu marsikateremu vinarju povzročila resne preglavice.

Najbolj splošno občutena je bila seveda kriza v Kmetijski zadrugi »Goriška Brda«, na katero je računala večina kmetovalcev v Goriških brdih in je ostalo brez prihodka, kar je posledično povzročilo množično iskanje prihodka v bližnjih obmejnih območjih. Potrebno pa je tudi omeniti zaprtje tovarne obutve Ciciban v Cerovem leta 1992 (Zamar 2009).

Na slovenski strani Brd se je v tem obdobju začel razvoj, kot so ga nekako imeli na italijanski strani v 60. letih, in sicer vršilo se je krčenje gozdov z namenom širjenja vinogradniških površin, medtem ko so sadjarske površine ostale nespremenjene. Hkrati se je pod vplivom prekomejnega prenosa znanja in inovativne tehnologije začel razvoj zasebnega kletarstva, stekleničenja in distribucije vin. Zanimiv je podatek, ki ga omenja Bufon (1995), da se je od konca 80. let do približno leta 1995 na območju Medane ustanovilo kar 10 vinogradniških

podjetij, ki so se uspela vključiti tudi na mednarodni trg. Razlog, da se je t. i. privatništvo začelo prav na medanskem območju, gre iskati tudi v močni prekomejni agrarni povezanosti (Bufon 1995, 73, 77).

Italijanska industrijska kultura ima minimalno 20 let prednosti v primerjavi s slovensko. Veliko bolj je specifična, vendar povezuje veliko sektorjev med seboj, medtem ko to kulturo Slovenija šele spoznava. Značilna je tudi mentaliteta italijanskega prebivalstva, ki se svojemu delu oziroma službi popolnoma posveti, vendar se v prostem času zna popolnoma sprostiti (počitnikovanje na morju ali v toplicah, ukvarjanje s športom, hazardiranje v igralnicah, razne večerje itd.) in se ne bremenijo z malenkostmi v domačem okolju, medtem ko si Slovenci, predvsem pa Brici, močno obremenijo življenje v svojem prostem času in se redko posvetijo samim sebi (Zamar 2009).

Po mnenju Stanka Rusjana (v Bufon 1995) je bil razvoj vinogradništva počasen in v veliki meri je bila uspešnost vinogradnika odvisna od domače delovne sile, torej otrok. Sicer je k uspehu briškega kmetijstva v veliki meri prinesel posluh za trg (Bufon 1995, 74-75).

Ključna v tem obdobju je bila ustanovitev Občine Brda (4. 4. 1994), ki obsega 45 naselij (Wikipedia 2009a).

Istega leta je zaradi zemeljskega plazu prišlo do zaprtja mejnega prehoda v Golem Brdu, ki je bil s svojo zakotnostjo že tako prizadet, namreč do najbližjega centra (Nove Gorice) je potrebnih kar več kot 45 minut vožnje, do Vidma oziroma Čedad pa dobrih 20 do 30 minut. Zapora mejnega prehoda je trajala 5 let, otvoritvi pa naj bi celo prisostvoval takratni predsednik Republike Slovenije Milan Kučan (Vuga 2009).

V začetku delovanja Občine Brda je bila večina energije usmerjena v vzpostavljanje občinskega sistema, manj pa v čezmejno sodelovanje. Sicer pa se je bolj poudarjalo sodelovanje z Avstrijci, kar pa je na italijanski strani povzročilo tudi precej nejevolje in ljubosumja. Sicer pa je sodelovanje oziroma vez z Avstrijo iz ekonomskega vidika zagotovo koristnejša, saj Goriška brda avstrijskim kupcem nudijo, kar sami nimajo na razpolago, in sicer češnje in drugo za Brda značilno sadje ter kakovostno vino, medtem ko v Italiji je tega več kot na pretek (Vuga 2009; Zamar 2009).

To potrjuje tudi vez iz obdobja avstrijske oblasti, ko so Brda veljala za avstrijsko deželo z južnim sadjem. Avstrijski trg pa je bil zmeraj naravni trg briških pridelkov in izdelkov (Podveršič 2009).

Sicer pa so bila čezmejna srečanja stalnica v briškem obmejnem pasu že v času, ko so bila Goriška brda pod okriljem novogoriške občine. Tradicionalna pa so noveletna srečanja med Občinami Brda, Števerjan, Krmin ter Dolenje, ki pa se vršijo vsako leto v drugi občini.

Najmočneje je ta srečanja razvijal in gnil naprej števerjanski župan Corsi (Vuga 2009; Zamar 2009).

Pod okriljem Občine Brda je bila na 3. seji občinskega sveta Občine Brda 1. 4. 2003 ustanovljena Komisija za razvojne projekte v občini (Občina Brda 2009a).

Slednja je bila natančneje definirana na 6. redni seji Občinskega sveta dne 30. 9. 2003 v sklepu členu Ad 6, v katerem je Občinski svet najprej definiral razvojne smernice, in sicer:

- »ustvarjanje kvalitetnih življenjskih razmer,
- ustvarjanje delovnih mest v Brdih,
- ustvarjanje sekundarnih in terciarnih dejavnosti
- in pomoč občinskemu svetu in županu« (Občina Brda 2009c).

Torej Komisija za razvojne projekte ima tri pglavitne naloge: *analitično*, pri čemer ocenjuje razvojne projekte in usmerjenost Občine Brda, *mnenjsko*, pri čemer podaja mnenje o razvojnih dejavnostih, in seveda *razvojno*, pri čemer predlaga projekte (lastne ali s strani splošne javnosti) (*ibid.*).

Kljub naporom in omembi nuje Adsl-ja oziroma dostopa do interneta preko optičnega kabla (kot osnovo za informacijsko družbo) na 5. redni seji občinskega sveta dne 15. 7. 2003 (Občina Brda 2009b), še danes nimajo celotna Goriška brda dostopa do tega za današnjo družbo in razvoj nujnega pripomočka.

Ena večjih prelomnic, kar se tiče prehodnosti meje, je bila leta 2001, ko so organizatorji martinovanja v Vipolžah (KUD Hrast) zaprosili pristojne organe, da se omogoči celonočno odprtje in prehod mejnih prehodov, saj so istega leta tudi prvič povabili k sodelovanju vinarje iz Italije, ki iz leta v leto kažejo vedno večji interes do sodelovanja na slovenskih degustacijah in podobnih prireditvah (Bregantič 2009).

3.4 OBDOBJE PO VSTOPU V EVROPSKO UNIJO

To obdobje lahko, če se omejimo na mejni faktor, razdelimo na dva dela, in sicer prvi del bi obsegal obdobje od vstopa v Evropsko unijo do širitve schengenskega območja, torej odprave kontrol na meji, drugi del pa od širitve schengenskega območja dalje (od 21. 12. 2007).

Od vstopa v Evropsko unijo so vinarji iz Brd pričakovali veliko možnost za prodajo in trženje svojega vina, kar se je kasneje izkazalo prej kot lahko uresničljivo. Kljub temu pa je med Brici zaslediti velik ponos, stalno gibanje in vztrajnost v iskanju prepoznavnosti, vendar primanjkuje prepričanosti v projekte in predvsem nek trden skupen imenovalec oziroma

predstavnik splošnega mnenja, kar bi lahko bil, po primeru iz Collia, Konzorcij Brda (Sirk 2009).

Prevladuje pa tudi mnenje, da so Brici zelo zaprti, ne sodelujejo med seboj in hkrati ne spuščajo zunanjih (t. i. *forešt*) ponudnikov storitev ali možnih partnerjev na svoj teritorij (Bregantič 2009).

Kar se tiče kontrol dokumentov na meji je potrebno poudariti, da so bile v celotnem obdobju od vstopa v Evropsko unijo do širitve schengenskega območja take kontrole na meji zelo redke, tako da schengenski režim ni bistveno spremenil življenja ob meji. Edina očitna razlika je v stalno odprtih oziroma odpravljenih mejnih prehodih, namreč pred t. i. odpravo meje so (oz. smo) bili prebivalci Brd vezani na urnike mejnih prehodov.

Zanimiv je različen pristop ob proslavah ob odpravi schengenske meje na različnih mejnih prehodih v Brdih. Organiziran je bil skupen avtobusni prevoz do vsakega mejnega prehoda, na katerem so bile manjše proslave. Najprej se je proslavljanje začelo na zakotnem mejnem prehodu v Golem Brdu, ki je bil od leta 1994 do 1999 tudi zaprt, kjer je bilo začutiti veliko zadržanost, ukinitvev mejnih kontrol pa je postala zelo koristna za Golobčane, ki so po drugi svetovni vojni utrpeli pretrgano vez s Čedadom in z Vidmom. V Neblem je bilo proslavljanje bolj protokolarne narave, saj je ta mejni prehod veljal za najpomembnejšega in prvega mednarodnega v Brdih. Tako v Golem Brdu kot v Neblem pa so se obe strani bolj držali zase, medtem ko se je v Medani oziroma na plešivskem mejnem prehodu obmejno prebivalstvo popolnoma pomešalo med seboj. Enaka situacija je bila na mejnem prehodu na Humu, kjer je bilo možno občutiti močno vez s števerjansko stranjo. Na vipolškem mejnem prehodu pa so Italijani bolj vneto proslavili in pogostili Slovence, saj se je s padcem schengenske meje promet preusmeril iz smeri *Dobrovo – Gonjače – Hum – Podsabotin – Nova Gorica* v krajšo smer preko Italije, torej smer *Dobrovo – Vipolže – Moš – Ločnik – Gorica – Nova Gorica*. To pomeni, da se bo tudi ekonomska situacija na tem območju popravila, saj večji promet predstavlja tudi več kupcev blaga in storitev (Zamar 2009).

Odstranitev meje je bila v obdobju do 20. 12. 2007 zelo opevana ločnica v briški zgodovini. Žal se opaža, da briški ponudniki dobrin in storitev ne stopajo čez mejo, medtem ko italijanska stran vedno bolj ponuja storitve v Brdih. Torej na slovenski strani se beleži izrazito pomanjkanje samozavesti in moči v prestopanju meje. Slovenci tudi ne jemljejo znanja jezikov kot neko dodano vrednost, ampak kot znak prilagoditve oziroma znak hlapčevskega odnosa, saj je v preteklosti moral dober hlapec, po besedah Bruna Podveršiča, znati vse jezike svojih gospodarjev (Podveršič 2009).

Kljub vsem sporazumom in dokumentom pod okriljem Evropske unije pa so se ob meji zgodili tudi razni manjši incidenti, kot npr. neupravičene obtožbe italijanskih oblasti, da delavci dvolastnikov delajo na črno, ker niso prijavljeni tudi v Italiji (Glüks 2009).

Ti t. i. incidenti so med drugim posledica ekonomske krize v Italiji, ki je nastopila s prevzemom evra kot nacionalne valute. Čim se pojavi v Italiji kriza, so tudi očitni nacionalistični in sovražni nastopi do Slovencev ob meji. Namreč tudi pred ukinitvijo schengenske meje je bilo z italijanske strani veliko pripomb, da bodo Slovenci kradli službe oziroma prihodek Italijanom, kar pa je ironično, če upoštevamo dejstvo, da se odstotek imigrantov iz afriških in azijskih držav na tem območju izredno povečuje (Zamar 2009). Po drugi strani, v 90. letih, ko je bila Italija v polni ekspanziji, pa so bili slovenski delavci več kot dobrodošli.

Značilen pojav v obdobju po vstopu v Evropsko unijo je tudi množično prodajanje večinoma zelo kvalitetnega grozdja v Italijo. Ta pojav se vrši največ na dolenskem območju (vzhodni del Collia). Razlogi so v prostem pretoku blaga čez mejo, povpraševanju po kvalitetnejšem briškemu grozdju (zaradi boljših leg in terena), najvažnejši razlog, ki so ga potrdili vsi moji sogovorniki, pa je takojšnje in boljše plačilo. Za primerjavo: Vinska klet »Goriška Brda« zadrušnikom plačuje v roku 1 leta, ponavadi pa se zavleče na 2 leti (Simčič 2009).

Povezano s pojavom prodajanja slovenskega grozdja čez mejo je tudi drugačen pristop Brd in Collia do zavarovanja pridelka. Namreč medtem ko v Brdih velika večina vinogradnikov zavaruje svoj pridelek (država naj bi prispevala tudi 50 % premije), v Colliu pa to ni ustaljena praksa, še posebno v krminskem območju. Uradni vzrok naj bi bila redkost pojava naravnih ujm na tem območju (posebno toče), neuradni pa je, da je ceneje dokupiti primanjkljaj količine grozdja iz Brd kot pa zavarovati svoj pridelek. Sicer se kot največje kupce slovenskega grozdja omenja samo vinarja Jermanna in Venico z dolenskega območja, vendar je ta praksa razširjena čez celotno obmejno območje. Dodati je potrebno še, da je z italijanske strani začititi neko sprenevedanje, češ da ta pojav sploh ne obstaja, še posebno na krminskem območju, čeprav kroži podatek o 2.500 tonah preprodanega grozdja v Italijo (Gomišček 2009; Sirk 2009).

Zaradi stavke italijanskih avtoprevoznikov decembra 2007 se je ponovila situacija iz začetka 90. let, ko so Italijani množično nakupovali bencin v Sloveniji (značilno je bilo tudi v 70. in 80. letih). V tem primeru se je obmejnost zopet izkazala kot rešilna bilka tudi za italijansko obmejno ekonomijo, saj je npr. notranjost Italije ostala zaradi blokade nabave dobrin popolnoma ohromljena več dni.

Torej velja v obeh straneh Brd dejstvo, da sta predela »na prepihu«, saj glede na trenutno ugodnost in situacijo ena stran računa na drugo in obratno. To pa pomeni tudi problem, saj ni neke konstante v nabavi in prodaji, torej je tudi kapacitete obratov (bencinskih servisov, trgovin, restavracij itd.) težko opredeliti in širiti, ker so viški in padci prometa zelo veliki (Zamar 2009).

Vsekakor je bil velika prelomnica tudi slovenski prevzem skupne valute evra 1. 1. 2007, pet let za Italijo (Miković 2007). Sicer prehod na novo valuto ni bil tako travmatičen, ker je bilo obmejno območje že tako prilagojeno na evro zaradi številnih nakupovanj in poslov s sosedi. V zadnjem obdobju je občutiti usmeritev briških investicij v storitvene dejavnosti. Z gradnjo in preoblikovanjem poslovnih prostorov na Dobrovem in v industrijski coni Štaloni se poskuša ohraniti že obstoječe in vzpostaviti nove storitvene dejavnosti (Elektro Gorica, razne zavarovalnice, itd.). Za te prostore pa je veliko zanimanja tudi s strani italijanskih podjetnikov (Zamar 2009).

Ena ključnih storitvenih dejavnosti predstavlja Družba Trine, d. o. o., ki je na območju bivše karavle v Neblem zgradila turistični center, v katerem so združene hotelirske, gostinske, igralniške in kongresne dejavnosti, v načrtu pa je še ureditev »beauty centra«. Sicer je bila družba ustanovljena leta 2003, turistični center CASINÒ VENKO pa je gostom odprl vrata 20. 6. 2007 (Berginc 2009; Casinò Venko 2009).

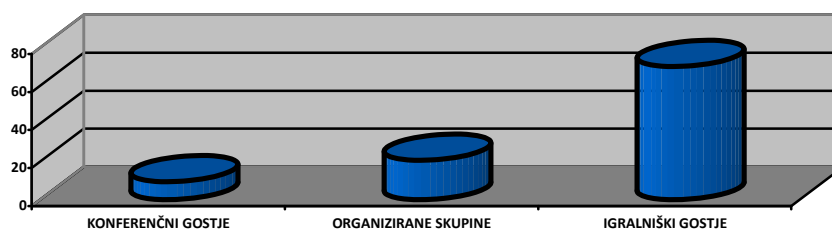
Odprtje tega centra predstavlja nek nov veter v briškem prostoru iz več razlogov. Eden ključnih razlogov je zaposlitev skoraj 90 uslužbencev (od tega več kot polovica domačinov), s čimer je družba Trine, d. o. o., poleg Vinske kleti »Goriška Brda«, postala drugi največji delodajalec na območju Goriških brd. Drugi razlog pa je prihod večjega števila gostov v Goriška brda, poleg tega pa še priložnost promoviranja kongresnih dejavnosti, s čimer se privabi v Brda tudi intelektualce (razna ministrstva in podjetja z drugih koncev Slovenije in tujine).

Zanimiv je podatek, da je igralniška dejavnost CASINÒ-ja VENKO s kapaciteto 200 igralnih mest (184 igralnih avtomatov in 2 elektronski ruleti) beležila v letu 2008 216.209 obiskovalcev, pri čemer se s primerjavo istega obdobja iz leta 2007 in 2008 opazi 23,43 % povečanje obiska. Hotelske kapacitete 32 sob oziroma 70 postelj so v letu 2008 beležile 4287 nočitev oziroma 2471 sob, pri čemer so 9,7 % nočitev predstavljale konferenčni gostje, 20,7 % organizirane skupine in kar 70 % igralniški gostje (Glej Graf 3.1) (Berginc 2009).

Sicer je težko pričakovati, da bi igralniški gostje obiskali, poleg turističnega centra v Neblem, tudi druge briške vasi, vsekakor pa tudi ni opaziti s strani Bricev nobene iniciative za kakršno koli inovativno turistično idejo (razne ponudbe o organiziranih obiskih kleti in drugih

znamenitosti Brd), ki bi goste turističnega centra, ki sicer prihajajo tudi iz oddaljenejših krajev (Milano, Rim, Neapelj, Verona itd.), presenetila s kulturno, enološko in gastronomsko pestrostjo Goriških brd. Res je, da se v Goriških brdih organizira številne prireditve, ki se bolj ali manj odvijajo v Medani ali Šmartnem, (Občina Brda 2009e) vendar so turisti, ki prenočujejo v Brdih, o slednjih zelo skopo obveščeni.

Graf 3.1: Delež nočitev (v %) v turističnem centru Venko

Vir: Berginc (2009).

Enako velja za prireditve v Števerjanu (Glasbeni festival slovenske narodnozabavne glasbe, Razstava in pokušnja vin ter tipičnih izdelkov v začetku maja, Likof), Krminu (Praznik grozdja, Jazz and Wine Peace Festival, Zgodovinsko obujanje v čast Maksimilijana Habsburškega v začetku septembra) in Dolenjah (Praznik rebule v avgustu) (Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia 2009).

Odprtje turističnega kompleksa v obdobju skorajšnjega padca schengenske meje je pripomoglo tudi k temu, da z družbo Trine, d. o. o., sodeluje veliko ponudnikov storitev iz Italije, ponudbe onkraj meje pa so čedalje številnejše. Poleg tega pa beležijo tudi veliko prošenj za zaposlitev italijanskih državljanov, kar je novost v briškem prostoru (Berginc 2009).

Drugi večji turistični projekt, ki je v polnem zagonu, je izgradnja hotelskega kompleksa z restavracijo v Kozani, ki je znana kot največja vas v Brdih tako po površini kot po številu hiš. Med drugim pa je bila nekoč poleg Kojškega tudi središčna vas v Brdih s pošto, tremi gostilnami in celo fotografom, vendar se je ta središčna vloga z leti preselila na vas Dobrovo. Po zaslugi izgradnje hotela je Kozana pridobila obnovo vaše kanalizacije (Murenc 2009).

Sicer pa je potrebno omeniti tudi finančno krizo, ki se je razbohotila konec leta 2008 in se še nadaljuje. Številna podjetja na Goriškem (Iskra, Mip idr.) so odpovedala zaposlitev številnim zaposlenim, med njimi tudi Bricem. Ravno tako beležijo močno krizo tovarne v obmejnem

italijanskem pasu, predvsem lesarska industrija v Manzanu, kjer je svoja vrata zaprlo že precej tovarn.

4 PRIMERJAVA POMEMBNEJŠIH INSTITUCIJ

4.1 OBČINA BRDA VS. OBČINA ŠTEVERJAN, OBČINA KRMIN IN OBČINA DOLENJE

4.1.1 KRATKA PREDSTAVITEV OBČIN

4.1.1.1 OBČINA BRDA

Občina Brda je bila ustanovljena 4. 10. 1994. Razprostira se na površini 72,1 km². Ima 15 katastrskih občin in 45 naselij (Statistični urad Republike Slovenije 2009a).

Dne 31. 12. 2007 je Občina Brda štela 5749 prebivalcev (Statistični urad Republike Slovenije 2009b). Leta 2005 je imela 840 delovno aktivnih prebivalcev, pri čemer je povprečna mesečna bruto plača znašala 1070,38 EUR, neto pa 703,85 EUR (Statistični urad Republike Slovenije 2009d). Leta 2007 je pri 912 delovno aktivnih prebivalcih znašala povprečna bruto plača 1228,93 EUR, neto pa 816,25 EUR (Statistični urad Republike Slovenije 2009c).

4.1.1.2 OBČINA ŠTEVERJAN

Občina Števerjan (San Floriano del Collio), ki je del Goriške pokrajine in dežele Furlanije-Juljske krajine, je leta 2007 štela 833 prebivalcev (večinoma Slovencev (Wikipedia 2009e)), pri čemer je rast prebivalstva imela pozitivno varianco (Comuni-Italiani.it 2009e). Leta 2005 je povprečna mesečna bruto plača znašala 1567,5 EUR (Comuni-Italiani.it 2009f). Občina obsega 10,6 km² (Wikipedia 2009e). V občino Števerjan spadajo vasi Bucuie (Bukovje) in Giasbana (Jazbine) (Wikipedia 2009c).

Števerjan velja za najpomembnejši vinogradniški center, sicer pa tukaj leži antični grajski kompleks grofov Formentini, ki je bil, tako kot številni drugi grajski kompleksi v celotnih furlanskih brdih, preurejen v hotel, restavracijo ter center Golf Cluba Števerjan (Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia 2009).

4.1.1.3 OBČINA KRMIN

Občina Krmin (Còrmons) je del Goriške pokrajine in dežele Furlanije-Juljske krajine. Razprostira se na 34,6 km² (Wikipedia 2009d). Leta 2007 je ta občina štela 7756 prebivalcev s pozitivno varianco (Comuni-Italiani.it 2009c). Povprečna mesečna bruto plača je za leto 2005 znašala 1591,25 EUR (Comuni-Italiani.it 2009d).

Krmin velja za srce Brd, sicer pa je poznan po odličnem pridelovanju vina in sadja že iz antičnih časov. Odlikujejo ga pridelava vina, številne po svetu poznane odlične restavracije in udobni kmečki turizmi. Sicer pa v osrednji združni kleti (Cantina produttori) obdelujejo Vinograd sveta (Vigna del mondo), v katerem imajo posajenih več kot 400 različnih trt z vseh celin sveta, iz katerih pridelajo Vino miru (Vino della pace), katerega v znak miru in bratstva pošljejo voditeljem držav po celem svetu (Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia 2009). V občino Krmin spadajo briški kraji Brazzano (Bračan), Novali (Novaje), Plessiva (Plešivo), Pradis (Pradež) in Zegla (Ceglo) (Wikipedia 2009c).

4.1.1.4 OBČINA DOLENJE

Občina Dolenje (Dolegna del Collio) spada pod Goriško pokrajino in deželo Furlanijo-Juljsko krajino in je leta 2007 štela 396 prebivalcev, pri čemer ima negativno varianco (Comuni-Italiani.it 2009a). Razprostira se na 13 km² (Comune di Dolegna del Collio 2009). Leta 2005 je bila povprečna mesečna bruto plača 1331,42 EUR (Comuni-Italiani.it 2009b).

Dolenje, ki so vključene v združenje Mesto vina (Città del Vino), veljajo za enega izmed najbolj opremljenih krajev za kmečki turizem in gostinstvo, sicer pa se radi spominjajo pisca P. Zoruttija, ki se je v teh krajih rodil leta 1792 in velja za enega najpomembnejših furlanskih piscev (Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia 2009). V občino Dolenje spadajo vasi Mernico, Restoccina, Ruttars, Scriò, Trussio, Lonzano in Vencò (Wikipedia 2009c).

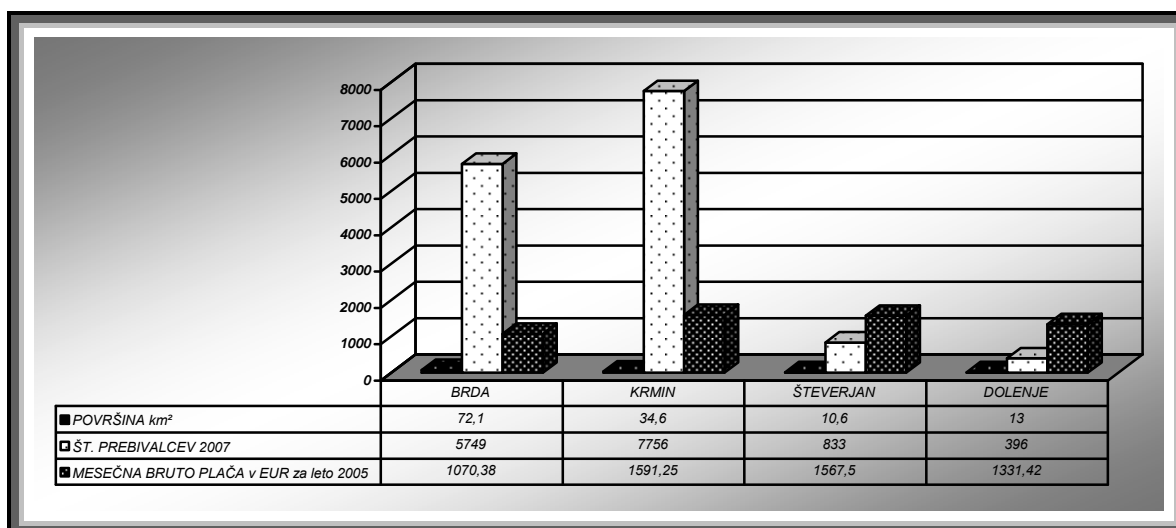
4.1.2 PRIMERJAVA OBČIN

Občina Brda izstopa le zaradi veliko večje površine od ostalih občin. Dvakrat večja je od občine Krmin in skoraj sedemkrat od občin Števerjan in Dolenje.

Razmerje med občino z najnižjo povprečno mesečno bruto plačo (Občina Brda) in najvišjo povprečno mesečno bruto plačo (Občina Krmin) znaša skoraj 1 proti 1,5.

Sicer lahko opazimo, da je povprečna mesečna bruto plača na italijanski strani Brd približno v istem obsegu.

Tabela 4.1: Primerjava obmejnih briških občin

Vir: Comune di Dolegna del Collio (2009); Comuni-Italiani.it (2009a); Comuni-Italiani.it (2009b); Comuni-Italiani.it (2009c); Comuni-Italiani.it (2009d); Comuni-Italiani.it (2009e); Comuni-Italiani.it (2009f); Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia (2009); Statistični urad Republike Slovenije (2009a); Statistični urad Republike Slovenije (2009b); Statistični urad Republike Slovenije (2009c); Statistični urad Republike Slovenije (2009d); Wikipedia (2009c); Wikipedia (2009d); Wikipedia (2009e).

4.2 VINARJI IZ GORIŠKIH BRD vs. VINARJI IZ COLLIA

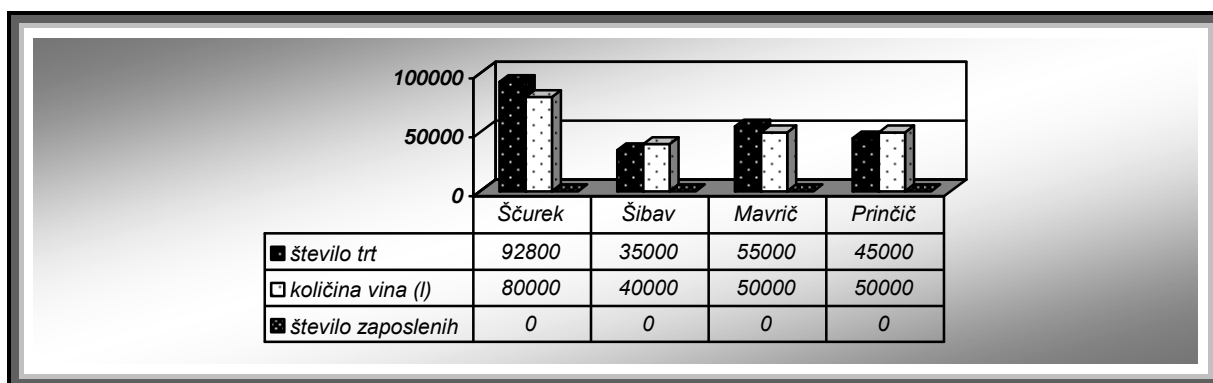
4.2.1 VINARJI IZ GORIŠKIH BRD

Obravnavani vinarji iz Brd v večini primerov imajo poklicno oziroma tehnično izobrazbo, Tomaž Prinčič je pa bil edini anketirani z univerzitetno izobrazbo (agronomija). V tujini so se udeleževali le posameznih tečajev, seminarjev in strokovnih ekskurzij, izkušnje pa so večinoma pridobivali kar na domači kmetiji.

Kmetije so bile registrirane (prvo stekleničenje) konec 80. oziroma začetek 90. let 20. stoletja. Zaposlenih delavcev izven ožjega družinskega kroga nimajo.

V Italiji obdelujejo zemljo le Stojan Ščurek (50 % obdelovalne zemlje) in Jožko Mavrič (2 %), Tomaž Prinčič sicer ima zemljo na drugi strani meje, vendar tam nima ne vinogradov ne sadovnjakov.

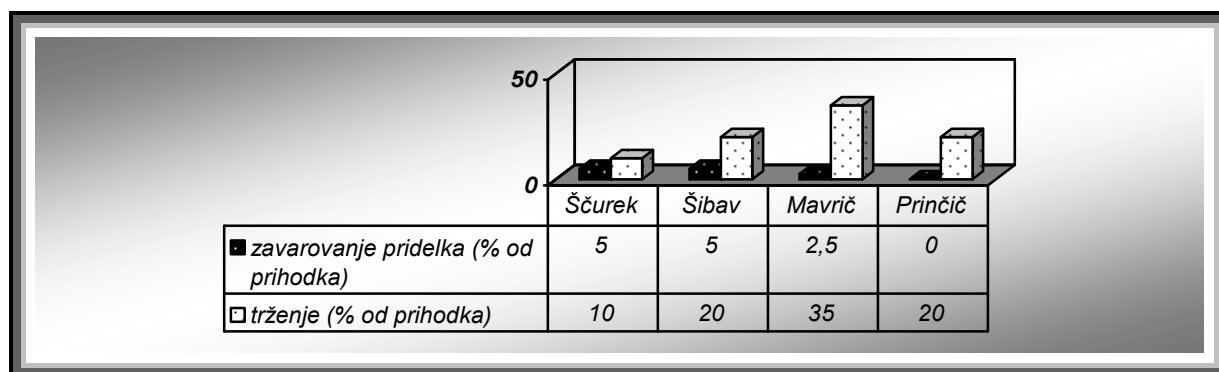
Tabela 4.2: Primerjava vinarjev iz Goriških brd glede na število obdelanih trt, količine vina in števila zaposlenih

Na vprašanje, zakaj je tako množično preprodajanje grozdja v Italijo, so vsi navedli ekonomski razlog in takojšnje plačilo. Sicer Tomaž Prinčič opozarja, da je to dolgoročni problem oziroma neke vrste začaran krog.

Svoj pridelek zavarujejo skoraj vsi obravnavani vinarji, vložek v trženje pa je med 10 in 35 %, vendar je bolj korektno povprečje okrog 30 %, saj je potrebno zraven promocijskega materiala upoštevati tudi čas, ki ga vinar nameni sami promociji (obiski turistov, vodenje degustacij, ipd.).

Tabela 4.3: Primerjava vinarjev iz Goriških brd glede na zavarovanje pridelka in delež vložka v trženje

Večina je že oziroma je ravnokar začela črpati sredstva za razvoj podjetja/kmetije (opremljanje kleti in vinogradov, za dopolnilno dejavnost in mladi prevzemnik). Posebnih težav pri črpanju sredstev sicer ne navajajo, vendar menijo, da slovenska zakonodaja otežuje črpanje. Kot vzroke navajajo zapletenost, togost, zaprtost, pokrivanje vseh stroškov projekta in oteženo dostopnost do projektov (nekateri naj bi bili privilegirani).

Kot bistvene razlike z Italijo navajajo neizkušenos Slovenije, prekratek rok črpanja sredstev (do 2013), izplačevanje na osnovi faktur (računov) v Italiji, boljše transparentnost in ozaveščenost italijanskega sistema ter ponudbo reševalcev vlog (dokumentacije), ki je v Sloveniji šele v zametkih.

Pri čezmejnem projektu je med anketiranimi vinarji sodeloval samo Stojan Ščurek, in sicer pri promocijskem projektu *Collio in Vespa/Brda na vespi*. Sicer pa Stojan Ščurek obravnava čezmejne akcije kot dobre tako zaradi izmenjave izkušenj kot same prepoznavnosti območja.

Idejo oziroma prisotnost interesa promovirati Goriška brda in Collio kot enotno regijo priznavajo vsi. Večji interes je, po njihovem mnenju, na slovenski strani. Predvsem ker se iz Collia bojijo izgube finančne podpore Dežele Furlanije-Julijske krajine in tudi ljubosumnosti vinarjev iz Collia. Tomaž Prinčič sicer vidi združitev Collia in Brd kot težko izvedljivo, predvsem tudi zaradi samega poimenovanja, ki naj bi se izbralo za celotno območje. Namreč isti pomen imen Collio in Brda (tj. grič, gričevje) pozna bližja okolica in ni bistvenega pomena za promocijo v širšem območju.

Vsekakor pa je praktično enotno mnenje, da bi skupno promoviranje območja Brd in Collia koristilo obema stranema.

Kot pozitivne spremembe od leta 1991 dalje, posebno pa po padcu schengenske meje, navajajo odprtost meje, prosti pretok blaga, večanje prepoznavnosti Brd ter direktno nabavo

strojne opreme. Kot negativno pa so navedli pritiskanje oziroma podpiranje masovnih obiskov Brd na račun kvalitete.

Omenjene spremembe so vplivale pozitivno na njihov posel, predvsem v luči večje konkurenčnosti, prepoznavnosti, naravi bolj prijazne tehnologije, itd.

Kar se tiče razvoja privatništva v Brdih, so bili vsi enotnega mnenja, da je dobro razvito ter da niso mnenja, da bi se preveč razdrobilo, praktično bi se moralo še bolj razdrobiti, ker to prinaša novo konkurenco in s tem kvalitetnejšo ponudbo.

Socialistično obdobje in njegov vpliv na razvoj Brd ocenjujejo kot dobro in slabo hkrati. Namreč po eni strani so bile sicer favorizirane zadruga in je bila prisotna neka splošna gotovost v družbi, po drugi strani pa so bili nabava opreme, prostori in prodaja vina omejeni.

Padec schengenske meje je sicer olajšal trženje briških produktov, vendar Stojan Ščurek opozarja, da so bila pričakovanja dosti višja od dejanskih sprememb.

Po mnenju Tomaža Prinčiča je bilo tistim, ki so bili že pred padcem schengenske meje prisotni na tujih trgih, kasneje po padcu nekoliko lažje tržiti svoj produkt.

4.2.2 VINARJI IZ COLLIA

Obravnani vinarji iz Collia imajo različne stopnje izobrazbe, od poklicne oziroma strokovne do univerzitetne izobrazbe. Večina se sicer ni izobraževala oziroma usposabljala v tujini, izjemo predstavlja Denis Sturm, ki je svoje znanje iz ekonomije dograjeval v Nemčiji in na Aljaski.

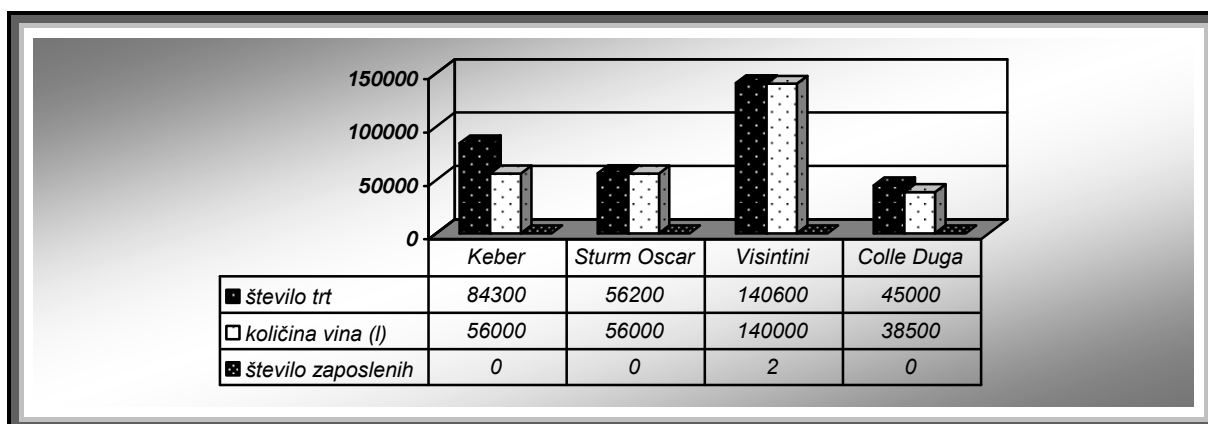
Tudi kar se tiče delovnih izkušenj so bili odgovori raznovrstni, predvsem so si sogovorniki nabirali izkušnje na drugih okoliških kmetijah in na domači kmetiji, le Denis Sturm je bil na trgatvi v Veroni, kot revizor je delal v Milanu in kot računovodja v Gradisci.

Leto registracije kmetije je bilo za kmetijo Colle Duga in Oscar Sturm v začetku 90. let 20. stoletja, kmetija Visintini je bila registrirana leta 1973, kmetija Renata Kebra ravno tako v začetku 80. let 20. stoletja.

Stalno zaposlene delavce imajo samo na kmetiji Visintini.

Nihče od obravnavanih vinarjev ne obdeluje zemlje v Sloveniji.

Tabela 4.4: Primerjava vinarjev iz Collia glede na število obdelanih trt, količine vina in števila zaposlenih

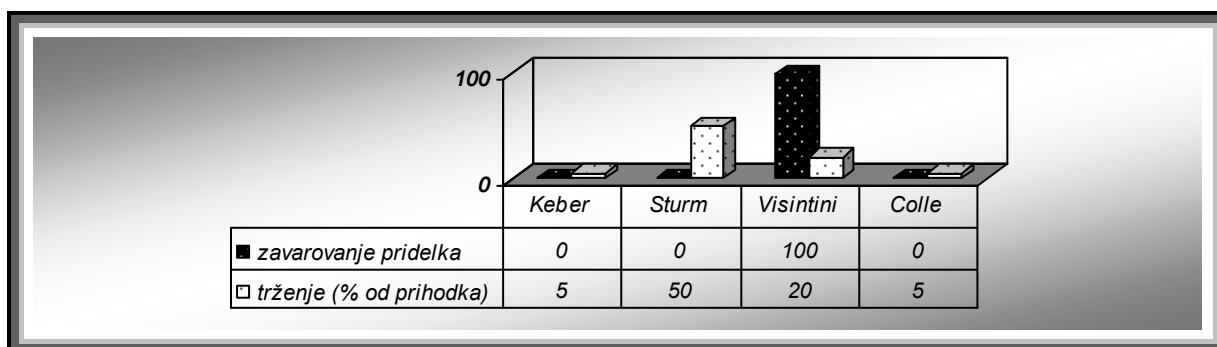
Vsi, razen kmetije Visintini, ki je z dolnjskega območja, ne zavarujejo svojega pridelka proti naravnim ujmam. Obrazložitev je sicer bila, da je pojav toče na krminskem območju zelo redek ter da se jim ne izplača zavarovati pridelka, ker je predraga premija.

Na vprašanje, ali odkupujejo grozdje na slovenski strani Brd, so vsi odgovorili negativno, vendar pa ga odkupujejo v domačem okolju, odplačajo ga pa ponavadi v 3 mesecih.

V trženje pridelka vlagajo različno, med 5 in 50 %.

Na vprašanje, zakaj je, po njihovem mnenju, pojav preprodajanja grozdja iz Slovenije v Italijo tako množičen, so navajali kot vzroke takojšnje in boljše plačilo.

Tabela 4.5: Primerjava vinarjev iz Collia glede na zavarovanje pridelka in vložka v trženje

Večina je črpala sredstva za razvoj kmetije, predvsem v začetku poslovanja so si z njimi sezidali klet, nabavili opremo in obnavljali vinograde. Leta prvega črpanja so različna, predvsem v sredini 90. let 20. stoletja.

Kot težave navajajo dolga čakanja na izplačila, birokracijo in pa prednjačenje mladih in novih prosilcev sredstev. Sicer poudarjajo, da se je tudi v Italiji sistem črpanja sredstev zelo zakompliciral v primerjavi z 90. leti.

Pri čezmejnem projektu Collio in Vespa/Brda na vespi sta sodelovali kmetija Sturm in Renato Keber. Uspeh je bil sicer dober, težava pa je bila predvsem finančna.

Na vprašanje, katera stran je bolj zainteresirana za čezmejno povezovanje, so bili odgovori zelo različni. Cinzia Visintini in Renato Keber menijo, da je več interesa v Brdih, predvsem zaradi prepoznavnosti in samega trga, medtem ko Denis Sturm in Damian Princic pa so bili mnenja, da je Collio bolj zainteresiran za take projekte.

Glede promoviranja Brd in Collia kot enotne regije je bilo sicer enotno mnenje, da bi bilo dobrodošlo, vendar je večina odgovorila, da je to predvsem v interesu Brd. Zanimiv je bil odgovor Cinzie Visintini, da želi Collio ostati izoliran in nekako vzvišen (*»snobbetto«*).

Kot pozitivne spremembe po letu 1991 oziroma predvsem po padcu schengenske meje v Sloveniji navajajo: padec meje, lažje kupovanje in prodajanje na drugi strani meje, večja sproščenost, višja kvaliteta produktov, boljša tehnologija in izgled.

Kot negativne pa: zaprtost Brd (bi se morala bolj odpreti), previsoka cena proizvodov glede na kvaliteto (odnos *cena – kvaliteta*).

Te spremembe se učinkovale v večini primerov pozitivno. Renato Keber omenja predvsem povečan obisk turistov iz Slovenije.

Kar se tiče samega privatništva v Brdih, imajo pozitivno mnenje. Razdrobljenost in množičnost manjših vinarjev vidijo kot pozitivno spremembo, ki bi se morala vršiti že veliko prej.

O socialističnem obdobju menijo, da je precej oviralo razvoj Brd v primerjavi s Colliem.

Kot že rečeno, padec schengenske meje vidijo kot pozitivno spremembo, ki je dobro vplivala tudi na njihov posel, čeprav je Denis Sturm med drugim opozoril, da je za italijanskega vinarja težje vstopiti na slovenski trg kot pa za slovenskega vinarja na italijanski trg.

4.3 KONZORCIJ BRDA VS. CONSORZIO COLLIO

Konzorcij Brda (oz. Zavod za trženje in promocijo Brd) deluje kot neprofitna organizacija, v katero se lahko včlanijo vsi, ki se ukvarjajo s kmetijstvom in turizmom na območju Goriških brd.

Kot pravna oseba je bil registriran 12. 11. 2003. Konzorcij Brda stremi k:

- *izoblikovanju identitete Brd kot regije z večstoletno tradicijo,*
- *obnovitvi starih in vzpostavitvi novih prodajnih kanalov za proizvode Brd doma, po Evropi in ostalem svetu,*
- *izobraževanju članov,*
- *organiziranju in izvajanju skupnih trženjskih aktivnosti,*
- *garantiranju potrošnikom, da so pridelki označeni z oznako konzorcija pridelani na točno določenem področju z upoštevanjem strogih standardov kvalitete in po postopkih, zapisanih v pravilniku*
- *in podpori trajnostnemu razvoju Brd (Vinska klet »Goriška Brda« 2009).*

Konzorcij Brda se ne omejuje samo na pridelavo in prodajo vina, ampak se osredotoča na vse izdelke in storitve, ki pripomorejo k večji prepoznavnosti Brd, tj. sadje, oljčno olje, mesni izdelki, žganje, turizem itd (Vinska klet »Goriška Brda« 2009; Občina Brda 2009d).

Izdelan je bil tudi pravilnik o pridelavi grozdja in vina v Brdih, ki je bil napisan po principu pravilnika Consorzia Collio, vendar ni nihče pristopil in posledično se je projekt zamrznil (Kristančič 2009).

Consortio Collio ima v primerjavi s Konzorcijem Brda skoraj 40 let več tradicije delovanja. Odraža vinarstvo v Colliu in je predstavnik vseh vinarjev Collia, torej govori za vse.

Bistvena razlika z briškim konzorcijem je tudi v tem, da je bil Consortio Collio ustanovljen na državni ravni in da je financiran s strani Dežele Furlanije-Julijske krajine, od katere dobiva kar precejšnje finančne injekcije. Konzorcij Brda pa je bil ustanovljen in je financiran na občinski ravni (*ibid.*).

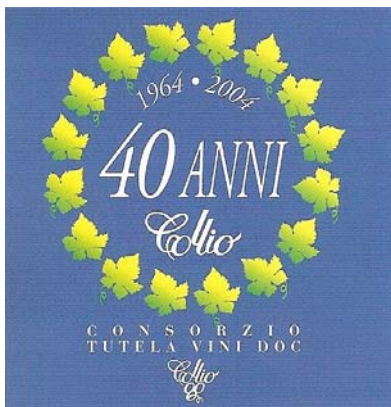
Consortio Collio je bil ustanovljen leta 1964 kot Consortio Tutela vini Collio (Konzorcij varovanja vin Collio), temelje pa ima v Società Agraria Goriziana (Goriška kmetijska družba), ki je leta 1891 vodila IV. Avstrijski enološki kongres.

Temeljne naloge Consortia Collio so:

- discipliniranje produkcije (pridelave in prodaje),
- tehnološko svetovanje v skladu z naravnimi in s krajevnimi potrebami,
- promocija vin, itd.

Pri tem je potrebno omeniti, da je Consorzio Collio že leta 1968 sprejel pravilnik produkcije vin, po katerem se lahko pridobi priznanje D. O. C. Leta 1975 pa je s strani Ministrstva za kmetijstvo dobil uradno dolžnost kontrole produkcije in prodaje vin iz Collia. Leta 1983 je bil v sklopu Evropske skupnosti enokemični laboratorij Consorzia Collio sprejet med uradno priznane laboratorije. Od julija 2002 ima tako akreditacijo SINAL v skladu z normo ISO 17025. Vsekakor pa je s pomočjo Consorzia Collio prišlo do splošnega izboljšanja in prepoznave vin s celotnega območja Collia (Consorzio Collio 2009).

Slika 4.1: Logo Konzorcija Collio ob 40-letnici

Vir: Kmetijska gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica (2007, 28).

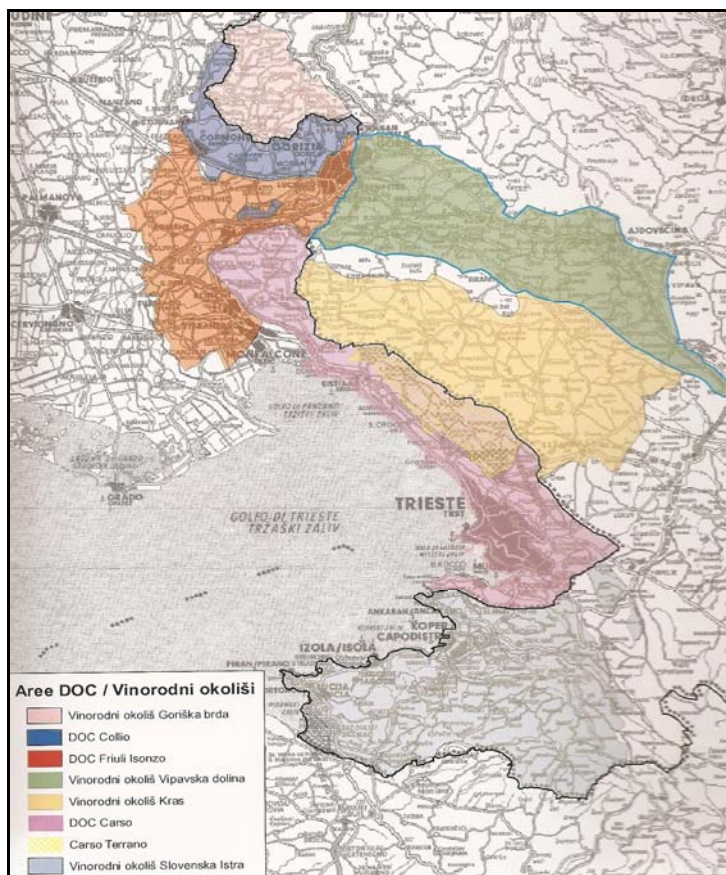
Med drugim Consorzio Collio sodeluje tudi z videmsko univerzo in je leta 2005 tudi podprl inovativen projekt orisa genoma vinske trte, s čimer se lahko doseže pozitivne učinke tako na okolje kot tudi na kvaliteto samega vina (Il Piccolo (Isontino) 2005).

Zanimivo bi bilo preučiti možnosti združitve obeh konzorcijev, saj lahko opazimo, da se konzorcij iz Collia osredotoča bolj na kvaliteto in prepoznavnost vin z območja, torej je bolj analitične narave in sodeluje z Univerzo v Vidmu, medtem ko je konzorcij iz Goriških brd osredotočen na promocijo vseh tipičnih izdelkov in storitev v Goriških brdih. Torej bi se združila komplementarna konzorcija.

Po drugi strani pa je z italijanske strani Brd začititi skeptičnost in odpor do kakršnih koli združitvev, predvsem zaradi kvalitetnejših leg in torej kvalitetnejšega grozdja iz Goriških brd, saj vinogradi v Colliu ležijo večinoma v nižinskih legah.

Sodelovanje med Brdi in Colliem se krepi, čeprav po principu majhnih korakov. Aleš Kristančič priznava, da obe strani nista še dovolj zreli za intenzivnejše sodelovanje oziroma vpeljavo enotne blagovne znamke. Na italijanski strani je občutiti določene zaviralne momente in celo željo po zaprtju meje (Kristančič 2009).

Slika 4.2: Zemljevid vinorodnih okolišev v obmejnem pasu med Slovenijo in Italijo

Vir: Kmetijska gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica (2007, 55).

Sicer pa se beleži tudi nekaj skupnih prireditev. Ena takih je prireditev *Brda in vino*, ki se vrši prve dni maja v srednjeveški vasi Šmartno. Letos (2009) je v pokušnjo svoja vina ponudilo 30 vinarjev tako iz Goriških brd kot tudi iz Konzorcija Collio (Slovenska turistična agencija 2009).

Na slovenski strani je občutiti pomanjkanje koordinacije in stičišča informacij, možnosti in organizacij, preko katerih bi bili tako turisti, domačini in možni kupci storitev obveščeni, kakšna je sploh ponudba na briških tleh.

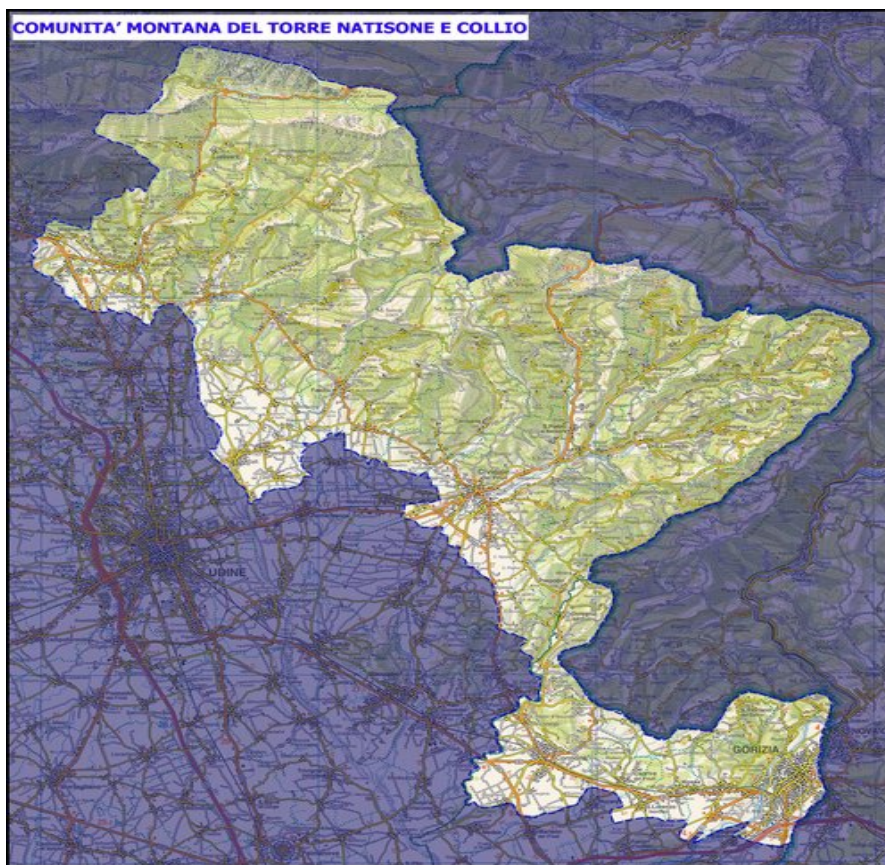
Tudi dejstvo, da se z Konzorcijem Brda uradno ukvarja le ena oseba, kaže na zadržan pristop Brd do intenzivnejšega promoviranja Brd in njenih produktov.

4.4 GORSKA SKUPNOST TER, NADIŽA IN BRDA

En primer združevanja je npr. Gorska skupnost, katera se geopolitično, jezikovno in kulturno pokriva z ozemljem Beneške Slovenije (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009a, 2), ima sedež v Špetru, trenutno pa ji predseduje števerjanski župan Adriano Corsi (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009c).

Gorsko skupnost sestavlja 25 občin (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009a, 2).

Slika 4.3: Zemljevid območja Gorske skupnosti Ter, Nadiža in Brda

Vir: Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio (2009b).

Cilji Gorske skupnosti so opredeljeni v 4. členu Statuta (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009a, 3-4), ki se nanaša na optimiziranje in razvoj tega območja (politično, gospodarsko, ekološko), med drugim pa Gorska skupnost poudarja »aktivno čezmejno sodelovanje in sodelovanje z občinami in delovnimi skupnostmi, tako slovenskimi kot koroškimi in srednjeevropskimi, z namenom spodbujanja in okrepitve dobrih sosedskih odnosov z institucionalnimi stvarnostmi narodov, ki se prepoznavajo v temeljnih idealih

Evropske unije in srednjeevropske evroregije« (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009a, 4).

V sklopu Interreg IIIA Italija Slovenija 2000–2006 je izpeljal 4 projekte, in sicer:

- Projekt I. C. Interreg III Obrambni sistem prve svetovne vojne 1915-1918 – 2-3 obrambna linija odpora in povezave;
- Projekt I. C. Interreg III Prostor kostanja;
- Projekt I. C. Interreg III Potovanje iz Topolove v Abitante;
- Projekt »Študija za individualizacijo, organizacijo in upravljanje teritorialnega čezmejnega območja za ovrednotenje gozdne biomase v energetske namene v Gorski skupnosti« (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009d).

V sklopu programa Interreg IIIC INNOREF pa deluje v dveh projektih, in sicer:

- podprojekt B. R. I. E. Biomass Resource Innovation Efficiency
- podprojekt Stra. SSE Strategic Spatial Planning and Sustainable Environment (Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio 2009e).

5 SREDSTVA IZ SKLADOV EVROPSKE UNIJE

Rimska pogodba je s pojmom *harmoničen razvoj*, Enotna evropska listina pa s *kohezijo* opredelila to, kar naj bi dosegla kohezijska politika Evropske unije, in sicer zmanjševanje regionalnih razlik in pospeševanje trajnega in enakomernega razvoja regij znotraj Evropske unije. Če dodamo, da se v ta namen namenja kar tretjino proračuna Evropske unije, niso potrebne odvečne besede o pomembnosti te politike (Lajh 2006, 26).

Kohezijska (cilj je gospodarska, socialna in teritorialna konvergenca), strukturna (cilj je kohezija preko zastavitve in upravljanja s strukturnimi skladi) in regionalna politika (cilj je razvoj zaostalih regij) Evropske unije so »tiste dejavnosti, ki zmanjšujejo razlike v gospodarskem razvoju na območju Evropske unije in s tem pripomorejo k večji skladnosti (koheziji) v Evropski uniji, kar je tudi temelj za doseganje ciljev lizbonske strategije – postati najbolj konkurenčno gospodarstvo na svetu« (Bučar *et al.* 2007, 12-13).

Lizbonska strategija je bila sprejeta na vrhu Evropskega sveta v Lizboni marca leta 2000 in bila večkrat dopolnjena, usmerjala pa naj bi izvajanje gospodarskih in socialnih reform z namenom krepiti rast in zaposlovanje. Bistveni cilji te strategije so »vlaganje v znanje in inovacije, vzpostavitev privlačnega poslovnega okolja, ustvarjanje več in boljših delovnih mest ob ohranjanju socialne kohezije ter fleksibilnost trga dela« (Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji 2009).

Torej lizbonska strategija vodi države Evropske unije v smer trajnostnega razvoja in družb znanja, za katere je značilno usmerjanje »izobraževanja in usposabljanja, raziskav, tehnološkega razvoja, inoviranja in uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije v vse segmente gospodarstva in družbe« (Ježek 2004, 4).

Slovenija je postala upravičenec do črpanja sredstev iz strukturnih skladov leta 2004. Čeprav Slovenija v primerjavi z ostalimi članicami Evropske unije, ki so se v to integracijo vključile leta 2004, najuspešneje črpa sredstva iz strukturnih skladov (leta 2006 68 % upravičenih sredstev), se pojavljajo kritike na račun premajhne izkoriščenosti sredstev in premajhnega sofinanciranja projektov (Bučar *et al.* 2007, 11).

Strukturna politika se usmerja v tri ciljne aktivnosti, in sicer Cilj 1 se nanaša na pomoč zaostalim regijam (tiste, ki ne dosegajo 75 % povprečja BDP Evropske unije in imajo probleme z zaposlovanjem in infrastrukturo), Cilj 2 se nanaša na gospodarsko in socialno strukturno težavne regije (imajo probleme z zaposlovanjem, prestrukturiranjem in

izseljevanjem) in Cilj 3 se nanaša modernizacijo človeških virov (tj. izobraževanja in usposabljanja) (Mubi Zalaznik 2006, 23-24).

Ključni slovenski dokumenti, ki zadevajo črpanje strukturnih skladov, so Strategija gospodarskega razvoja Slovenije (2001-2006), Državni razvojni program (2001-2006) in Strategija slovenskega turizma (2002-2006) (Mubi Zalaznik 2006, 27). Poleg teh sta tudi Program reform za izvajanje lizbonske strategije (2005) (Vlada Republike Slovenije 2005b) in Strategija razvoja Slovenije (2006-2013), ki obsega pet ključnih oziroma prednostnih aktualnih razvojnih ciljev, in sicer:

- 1. konkurenčno gospodarstvo in hitrejša gospodarska rast,*
- 2. učinkovito ustvarjanje, dvosmerni pretok in uporaba znanja za gospodarski razvoj in kakovostna delovna mesta,*
- 3. učinkovita in cenejša država,*
- 4. moderna socialna država in večja zaposlenost*
- 5. in povezovanje ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja (Vlada Republike Slovenije 2005a, 9).*

5.1 PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA BIROKRATSKEGA POSTOPKA PRI PRIDOBIVANJU EVROPSKIH SREDSTEV

Prva razlika, ki je ne smemo spregledati, je čas včlanitve v Evropsko skupnost. Medtem ko je Italija vse od začetka evropske integracije v 50. letih 20. stoletja morala prilagajati svojo zakonodajo evropskim smernicam in je bila ena izmed šestih držav ustanoviteljic Evropske skupnosti za premog in jeklo, je Slovenija leta 1991 z osvoboditvijo šele začela s potjo proti prostemu trgu oziroma kapitalističnemu sistemu in torej najprej je morala zakonodajo prilagoditi temu sistemu, nato je šele začela s približevanjem evropski zakonodaji. Torej medtem ko je Italija usmerjala svojo zakonodajo strogo vzporedno z evropsko, je morala Slovenija narediti velik ovinek iz socialističnega v evropski sistem.

S tem so povezana tudi že zelo dobro izkoriščana sredstva za razvoj na italijanski strani Brd. Namreč slednji so si v preteklosti s pomočjo teh sredstev zelo dobro obnovili kleti in delovne prostore, medtem ko je v Sloveniji takšen razvoj šele na začetku in zato so tudi prisotne bojazni, da je rok za črpanje sredstev do leta 2013 prekratek, da bi v Sloveniji, primerljivo z Italijo, izkoristili ta sredstva (Ščurek 2009).

Velik problem je vsekakor zagonski kapital, kajti redki so finančno zmožni najemati kredite. Opozoriti pa je potrebno še na močno podporo italijanskih pokrajinskih in nacionalnih ustanov za razvojne projekte v Colliu (*ibid.*).

Naslednja razlika je, da v Sloveniji nismo še dokončno oblikovali pokrajin, torej nekako izstopamo iz tipičnega evropskega večnivojskega načina vladanja in črpanja sredstev. Namreč Evropska komisija spodbuja vplivanje in komuniciranje subnacionalnih akterjev z evropskimi institucijami (Mubi Zalaznik 2006, 11).

Načelo partnerstva, ki je bilo uvedeno z reformo Evropske unije leta 1988 skupaj z načeli dodatnosti, programiranja in koncentracije, je imelo namen večje izkoriščenosti sredstev na regionalni oziroma lokalni ravni. S tem načelom se je v proces vključilo še socialne in ekonomske partnerje, okoljske agencije in druge nevladne organizacije (Mubi Zalaznik 2006, 11-12, 23).

Ukrepi strukturne politike se v Sloveniji izvršujejo na nacionalnem nivoju. Izvajanje teh ukrepov je v Sloveniji podrejeno dvema organoma, in sicer upravljanje vodi Služba vlade za lokalno samoupravo in regionalni razvoj, plačila pa Ministrstvo za finance (Mubi Zalaznik 2006, 13).

Srž težav pri črpanju sredstev predstavljajo nejasno in zahtevno pripravljena navodila in pravila, ki se pri vsakem razpisu razlikujejo in postanejo zahtevnejša, pri čemer interesenti težko sledijo tem spremembam. Prevladuje občutek, da slovenska zakonodaja (birokracija) ali preveč zakomplicira evropske direktive, s čimer otežuje delo tudi sebi, ali prilagodi razpisne pogoje točno določenim prosilcem sredstev (Simčič 2009; Ščurek 2009).

Poleg zahtevnih pravil EU in zakomplicirane slovenske ureditve Bučar *et al.* (2007) omenjajo tudi usposobljenost kadrov, zamude pri posredovanju zahtevkov za povračilo ter slabo komunikacijo med institucijami (Bučar *et al.* 2007, 50-60). Vse te probleme sem zasledila tudi med pogovori z različnimi vinarji. Dosti projektov pa je tudi propadlo zaradi različnih zamer v komisiji, ki je ocenjevala projekte (Murenc 2009).

Tudi način izplačil je drugačen. Medtem ko se v Italiji izplačuje sredstva na osnovi faktur (računov), je v Sloveniji potrebno imeti pokrite vse stroške (tudi s pomočjo bančnega kritja) (Šibav 2009).

Večina anketiranih vinarjev iz Collia je črpala sredstva v začetku 90. let za izgradnjo kleti, obnovo vinogradov in prenovno kmetijske opreme. V primerjavi s črpanjem sredstev v 90. letih je sedanji sistem zelo dolgotrajen, zakompliciran in zbirokratiziran (Princic 2009; Visintini 2009). Prednost imajo novi in mladi konkurenti za sredstva (Princic 2009).

Sicer pa se v italijanski vinogradniški sektor namenja vedno manj sredstev iz skladov Evropske unije. Isti trend je mogoče že čutiti tudi v Sloveniji, sicer pa prevladuje bojazen, da je programsko obdobje 2006-2013 prekratko, da bi v Sloveniji v zadostni meri izčrpali ponujena sredstva, predvsem zaradi šibke finančne zmožnosti kreditiranja konkurentov (Ščurek 2009).

Zanimivo je mnenje vinarjev iz Collia, da se v Sloveniji s sredstvi naredi več in da so Slovenci (Brici) bolj aktivni in iniciativni (Princic 2009; Sturm 2009).

5.2 INTERES IN NJEGOV VPLIV NA ČEZMEJNE SKUPNE PROJEKTE

Na primeru odnosa med Goriškimi brdi in Colliem v preteklosti lahko opozorimo na nekakšno podcenjevanje Bricev in bolj iskanje privržencev določenega projekta na slovenski strani Brd, pri čemer je bil cilj dobiti čim več interesentov. Vinarji iz Collia so torej iskali le podpornike projekta.

Danes Brici pristopajo in vidijo koristi v čezmejnih projektih predvsem v prepoznavnosti samega območja Goriških brd. Dosegli so, da so se Goriška brda utrdila na vinarskih zemljevidih. Vsekakor je potrebno opozoriti, da je v Sloveniji težava predvsem zagonski (začetni) kapital, medtem ko so v Italiji deželске ustanove velik vlagatelj v razvojne projekte. Vsekakor imajo čezmejni projekti na briškem območju predvsem funkcijo sodelovanja, prepoznavnosti in nenazadnje izmenjave izkušenj in znanja (Kristančič 2009; Ščurek 2009).

Po drugi strani pa na slovenski strani Brd primanjkuje tudi volje za realizacijo določene inovativne ideje, namreč zelo značilno je čakanje, da se drugi lotijo z organizacijo določenega projekta. Zato pa imajo pri čezmejnih projektih, poleg v večji količini razpoložljivih zagonskih sredstev, vlogo »leaderjev« vinarji iz Collia, saj tudi prispevajo in realizirajo konkretnejše pobude (Simčič 2009; Ščurek 2009).

Odsotna je tudi želja po nekem minimalnem prispevku k predstavitvi Brd, namreč problem pri (ne)uspešnosti projektov je predvsem individualizem, špekulativnost in zadržanost ljudi na briškem območju. Potrebno bi bilo, po mnenju Aleša Kristančiča, združiti cilje in z minimalnimi stroški doseči čim več prepoznavnosti in skupnih ciljev (Kristančič 2009).

Interes skupnega promoviranja Goriških brd in Collia kot enotne regije je sicer prisoten in bi bil tudi tržno zanimiv, vendar je kot projekt v praksi zelo težko izvedljiv zaradi neprimerljivih institucij, znanja, izkušenj in predvsem finančnih vložkov. Pri tem pa se poraja vprašanje, kdo bi bil nosilec oziroma voditelj regije in kako bi območje najustrezneje poimenovali. Po drugi strani pa je na italijanski strani bolj izstopajoč interes oblikovati večje t. i. evropske regije, ki bi recimo obsegale Primorje, Kras in Goriška brda skupaj z delom Furlanije - Julijske krajine (Simčič 2009).

To potrjuje razvoj turizma na obeh območjih. Medtem ko je v Brdih turizem bolj strukturiran in organiziran s strani agencij, Dežela Furlanija - Julijska krajina promovira Collio zgolj kot alternativni turizem morju ali hribom (Sirk 2009).

Za večjo prepoznavnost Collia in Brd kot geografsko istega območja, kar potrjuje tudi isti pomen obeh imen, bi bilo smiselno ustvariti skupen turistični logotip, ki bi turistom sporočal tesno zgodovinsko in geografsko povezanost obeh območij (Bregantič 2009).

Polonca Bregantič, ena vodilnih članov KUD-a Hrast, poudarja, da imata Collio in Brda turistično strateško pozicijo, ki pa z do sedaj prevladujočim enodnevnim turizmom ni docela izkoriščena. Opozarja na pomanjkanje večdnevniških paketov bivanja na tem območju z možnimi organizacijami izletov po soški dolini, degustacijami po briškem obmejnem območju in tudi izleti v Benetke, do katerih je potrebna dobra ura vožnje. Opaziti je tudi naval nemških in avstrijskih turistov, ki se radi poslužujejo kolesarskih in trekning poti, ki pa v Brdih še niso primerno označene (Bregantič 2009).

Neprimerljivi instituciji sta tudi Konzorcij Collio in Konzorcij Brda, saj je Konzorcij Collio skupni izraz vinarstva v Colliu oziroma je skupni imenovalac vinarjev v Colliu, medtem ko Konzorcij Brda še ni prevzel podobne vloge v Brdih. Torej praktično ni skupnega briškega imenovalca, ki bi lahko ob možnih čezmejnih projektih predstavljal mnenje vseh vinarjev iz Brd. Prav zato po navadi številne čezmejne ideje propadejo že v osnovi (Sirk 2009).

Problem združevanja briških vinarjev izpostavlja tudi župan Občine Brda Franc Mužič. Sicer šteje kot uspeh pristop 43 vinarjev in Vinske kleti »Goriška Brda« v Vinoteko Brda, ki uspešno promovira Brda in briška vina tako doma kot v tujini, vendar opozarja, da sam Konzorcij Brda, žal, ne služi svojemu namenu (Mužič 2009).

Nek večji slovenski interes za čezmejne projekte na območju Goriških brd in Collia je zaznati v projektih, ki omogočajo večjo prepoznavnost in prodajo proizvodov. Medtem ko so vinarji iz Collia že pred časom usmerili prodajo v večje svetovne države (predvsem v ZDA, na Japonsko, v Nemčijo in Rusijo), se večina briških vinarjev šele utrjuje na evropskih trgih in vinskih zemljevidih. Zaradi tega je tudi prisotno ljubosumje vinarjev iz Collia do svojih dosežkov na področju prepoznavnosti. Collio bi rad obdržal svojo t. i. samostojnost in »snobovski« značaj (Sturm 2009; Visintini 2009). Nenazadnje pa je potrebno opozoriti na značilen strah slovenskih Bricev, da bi si jih italijanski Brici radi podredili (nekakšen strah pred novim kolonatom) (Simčič 2009; Sturm 2009; Zamar 2009).

Direktor Vinoteke Brda Toni Gomišček opozarja, da oznake Brda ali Collio same po sebi ne pomagajo, če sam vinar nima dobrih referenc. Torej kdor rabi besedo *Collio*, je tisti, ki se skriva za to besedo. Brda in Collio imata izjemne posamezne vinarje in tudi sama vina s tega območja so precej podobna, zato bo združevanje na tem terenu ključno za razvoj in promocijo območja (Gomišček 2009).

Žal pa trenutno slabo kaže takemu združevanju in skupnemu sodelovanju, saj je v Brdih prisotna izrazita nepovezanost, zaprtost in nedostopnost mimoidočim turistom, ki bi radi spoznali njihova vina (primeri: vedno manjša zainteresiranosti sodelovati na Dnevu odprtih kleti, martinovanjih, degustacijah v sklopu Praznika češenj, ipd.). Torej rajši sami odpeljejo vina na trg, kot pa da bi turistom odprli vrata lastne kleti (Kristančič 2009; Murenc 2009).

Vzrok za zadržanost Collia pri pristopanju k čezmejnim projektom lahko pripišemo tudi ravnodušnosti Dežele Furlanije - Julijske krajine, da bi se Collio povezal z Brdi oziroma s Slovenijo. Za projekte Collia, pri katerih se slednji povezuje z ostalimi furlanskimi ali drugimi italijanskimi občinami, Dežela Furlanija vloži veliko več finančne podpore kot pa projektom med Brdi in Colliem (Gomišček 2009).

Sicer se je največ čezmejnih projektov, v katerih so bila vključena Brda, odvijalo v obdobju, ko je Slovenija prestopila iz statusa članice Evropske unije »na čakanju« v status polnopravne članice EU, še posebno pa v obdobju tik pred padcem schengenske meje. Tudi z italijanske strani je bilo v omenjenem obdobju veliko bolj opevano čezmejno sodelovanje in združitev Brd in Collia zaradi količine in kvalitete grozdja iz Brd, nato s padcem schengenske meje in presenetljivim pojavom množičnega prodajanja grozdja na črno v Collio je interes za čezmejne projekte močno zbledel (*ibid.*).

5.3 'BRIŠKI' PROJEKTI IN NJIHOVA USPEŠNOST

5.3.1 VINOLIMES

Vinolimes je mednarodni projekt sodelovanja šestih mladih vinogradnikov iz Goriških brd in Collia (Alan Kristančič, Davor Kristančič, Edvard Reya, Martin Figelj, Stefano Bensa in Kristian Keber), pri čemer gre za pridelavo in prodajo belega namiznega vina iz grozdja z obeh strani Brd. Bistveno je, da polovico grozdja nudi slovenska stran in ravno toliko italijanska. Steklenica in etiketa sta enotni, torej se to vino trži pod skupnim imenom. Posebnost pa je njegova čezmejnost.

Ta projekt je 2. 7. 2007 prejel nagrado Start Cup International Idea v višini 5.000 EUR. Ta nagrada je bila podeljena najboljšim idejam izven tekmovanja na Notte degli angeli (Noč angelov) v Vidmu. Martin Figelj opozarja (v Longo 2007), da je potrebno urediti in ustvariti novo skupno čezmejno inovativno denominacijo kvalitetnih vin, da se taka vina ne bi tržila samo kot namizna vina, torej nižje kategorije. Hkrati pa pripomni tudi, da je to prvi primer na svetu, da si vinogradniki iz različnih držav izmenjajo grozdje, da bi ustvarili eliten proizvod (Il Messaggero Veneto Nazionale 2007, 7; Longo 2007).

Slika 5.1: Etiketa namiznega vina VINOLIMES

Ravno pri tej čezmejni izmenjavi grozdja pa je prišlo do neskladja z direktivami Evropske unije, saj naj ne bi bilo dovoljeno združevanje grozdja iz različnih držav. Po drugi strani pa je ta direktiva na obmejnem prostoru, kot so Brda in Collio, nesmiselna, saj je združevanje grozdja z obeh strani meje nekaj običajnega za dvolastnike.

Torej je bil projekt dobra provokacija, s katero bi lahko zahtevali enotno območje, vendar se je ta cilj izjalovil. Namreč slovenska zakonodaja dovoljuje uvoz grozdja iz Collia v Brda,

medtem ko italijanska ne dovoljuje, da se vina, v katera je bilo pomešano tudi grozdje iz Brd, trži kot vino z območja Collio (Gomišček 2009).

Še ena stvar, na katero je potrebno opozoriti, je namreč specifikacija na etiketah Vinolimesa, da prihaja grozdje iz območja Evropske skupnosti. Namreč na etiketah mora biti natančno opredeljeno, da se lahko vino iz takega združevanja grozdja za enotno čezmejno vino, prodaja le kot namizno vino.

Ironičen je podatek pa je, da se je v prejšnjem letu prodalo v Collio približno 2.500 ton grozdja iz Goriških brd, vendar vinarji, ki so odkupili grozdje, lahko svoje vino normalno prodajajo kot vrhunsko in kot vino izrecno iz območja Collio. Torej je eno najbolj perečih vprašanj na briškem obmejnem prostoru pomanjkanje perspektive, da bi se uredilo pretok vina ali grozdja čez mejo (Sirk 2009).

Zanimiva je nenazadnje podoba etikete, namreč šivanka, ki je prišla skupaj razmejeni območji Brd in Collia. Ta podoba lahko asociira na dvoje, in sicer ali na združeno regijo ali pa na vedno prisotne šive oziroma ostanke meje med obema območjema.

5.3.2 COLLIO IN VESPA/BRDA NA VESPI

Prvi promotorji in ustvarjalci tega projekta so bili Edi Keber in Josko Sirk. Udejanil se je ob padcu schengenske meje decembra 2007, tudi z namenom, da se na konkreten način proslavi padec meje, kajti za vstop v Evropsko unijo se na briškem območju ni organiziralo nobene konkretne proslave oziroma praznika. Danes je na obmejnem briškem območju prisotnih že 65 takih vesp (Sirk 2009).

Gre torej za promocijo briškega okolja s pomočjo najema rumenih vesp (tipičnih italijanskih motorjev manjše jakosti), na katerih je tudi napis Brda – Collio. Uporaba vesp je bila strateška, saj sama vespa asociira na t. i. dolce vito, torej obdobje blagostanja v italijanski zgodovini.

Ta projekt je s promotorskega vidika zelo koristen za Goriška brda, saj se ob imenu Collio pojavi tudi ime Brd. (Ščurek 2009). Torej se na vseh sejnih, na katerih se predstavi ta projekt najema vesp, ki tudi žanje ogromno interesa s strani medijev, promovira tako Collio kot Brda. Sicer pa se tudi pri tem projektu pojavi problem neskladja zakonodaj glede potrebe voznškega izpita za tak tip motorja. Medtem ko v Italiji zadošča voznško dovoljenje za avto, je v Sloveniji potrebno imeti voznško dovoljenje tudi za motorna vozila. Ta problem pa bi se dalo rešiti oziroma prilagoditi, če bi bilo na slovenski strani dovolj zagona in interesa, da se ta projekt razvija naprej (Gomišček 2009; Sirk 2009).

Namreč osnovna navodila oziroma smernice pri tem projektu so sledeče:

- vespe naj imajo namen promocije in zato naj jih vinarji, ki so pristopili k projektu, pošiljajo po svetu (na sejme, razstavne prostore, vinotekam, itd.);
- vespe so v prvi vrsti namenjene gostom;
- vespe naj bodo na razpolago rent-a-car-om;
- pomoč ustanov naj bo le nadgradnja projekta (Sirk 2009).

Posamezna »briška« vespa stane 3000 EUR (+ davek), za propagiranje (tj. ustvarjanje brošur, medijske predstavitve, itd.) projekta pa je pristopnik k projektu odštél po 400 EUR. Pri tem je zanimivo, da se je za propagiranje in zapis njihovih imen na brošurah odločila le peščica interesentov iz Goriških brd, iz česar lahko sklepamo o nezainteresiranosti Bricev izpeljevati in nadgrajevati ta projekt, ki je sicer na raznih vinskih sejnih (Verona, London, Dunaj, itd.) požel veliko uspeha (Sirk 2009).

Josko Sirk izpostavlja tudi idejo, da bi se z vespami krožilo po prestolnicah srednje Evrope, ki so bile nekoč tudi največji trg briškega vina in sadja, pri čemer bi v večernih urah priredili predstavitev dobrot tako iz Collia kot iz Brd.

Slika 5.2: Primer vespe Brda – Collio

Vir: Perniola (2008, 73).

5.3.3 PROJEKT UE-LI-JE – OLJKA V ZGODOVINI, KRAJINI IN GOSPODARSTVU GORIŠKIH BRD IN VZHODNEGA GRIČEVJA FURLANIJE: OHRANITEV IN RAZVOJ

V dvoletni projekt UE-LI-JE v sklopu programa INTERREG IIIA ITALIJA - SLOVENIJA sta bila na slovenski strani kot partnerja vključena Občina Brda in Društvo oljkarjev Brda. Sodelovala pa sta tudi Regijska razvojna agencija severne Primorske ter Kmetijsko-gozdarski zavod Nova Gorica. Na italijanski strani pa so bili partnerji Kmetijski inštitut iz Čedadada in Deželna agencija za podeželski razvoj (ERSA) in različne občine z vzhodnega gričevja Furlanije-Julijske krajine (Podveršič 2007, 7; Podveršič 2009).

Na slovenski strani je bila temeljna naloga pridobitev oljarne, ki je sedaj nameščena v prostore Kmetijske zadruge »Goriška Brda«, na italijanski strani pa so poskrbeli za evidentiranje in raziskovanje tipičnih vrst oljk tega območja. Ugotovili so celo dve avtohtoni briški sorti oljk, in sicer drobnico in črnico.

Omenjeni nalogi lahko opredelimo kot prvi nivo čezmejnega sodelovanja na področju oljkarstva. Drugi nivo pa predstavlja pravkar prijavljeni projekt skupne čezmejne blagovne znamke UELIJE, ki bi zajemala vsa olja iz bazena Brd, Vipavske doline in Benečije vse do Pordenona. Slogan pa se glasi: »Balzam za dušo in srce«. S samim imenom blagovne znamke se poistovetita tako slovenska kot italijanska stran partnerjev (Markacija d. o. o. 2007, 106-113).

Slika 5.3: Embalaža in etiketa blagovne znamke UELIJE

Vir: Markacija d. o. o. (2007, 111).

Pomembnost projekta ni samo v njegovi čezmejnosti, ampak sploh v konceptu obujanja tradicije pridelovanja, predelovanja in trgovanja z oljkami, ki je sicer konec 19. stoletja oziroma z zmrzaljo leta 1929 skoraj izumrla. Oživitev tradicije se je začela s ponovnim sajenjem oljčnih nasadov leta 1978. Dvajset let kasneje pa se je v Brdih že ustanovilo Društvo oljkarjev Brda. Leta 2005 pa se je z omenjenim programom INTERREG IIIA pridobilo oljarno. Torej se je na področju oljarstva na tem območju v obdobju samo 30 let naredilo tak napredek, da se je danes lahko oblikovalo prvo skupno čezmejno znamko oljčnega olja (Podveršič 2007, 5-7; Podveršič 2009).

Oljarna je bila torej za obmejno področje do Benečije velika pridobitev, saj se je bilo treba pred njeno pridobitvijo posluževati oljarn v Kopru in Trstu. Če upoštevamo oceno, da se iz 100 kg oljk iztisne približno 18,6 litra olja in da se ta v Brdih prodaja po približno 13 EUR/liter, ni potrebno posebej poudarjati pomembnosti oljarne v Brdih (Drnovšček 2009).

Kombinacija vina in olja je tipična sredozemska. Namreč oljka lahko nadomesti trto, vendar pomaga vinu, da se lahko proda. Sicer pa je za sredozemsko kmetijstvo značilno večkulturno kmetovanje, še posebno v Brdih je možnost za tako kmetovanje idealna. V Brdih se lahko dobi vse: vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo in v višjih legah tudi živinorejo, zato bi bilo tržno in turistično zanimivo razviti specializirane kmetije, ki bi opravljale celoten postopek finalizacije (tj. prodajanje vseh možnih produktov iz določenega pridelka, torej pri proizvodnji ne bi smelo biti odpadkov) (Podveršič 2009).

5.3.4 KOLESARSKE REKREACIJSKE POVEZAVE (INTER BIKE)

Ta projekt je bil prijavljen skupaj s strani več primorskih občin (vodilni partner RRC Koper) novembra 2008 na javnem razpisu za strateške projekte Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007-2013 v okviru Cilja 3.

Na območju Brd se bo tako določilo, zarisalo, označilo in asfaltiralo odseke trase kolesarskih poti, še posebno tiste, ki predstavljajo neposredno povezavo med Slovenijo in Italijo:

- Barbana-Rutarji,
- dvolastniški mejni prehod Valerišče
- dvolastniški mejni prehod Plešivo,
- maloobmejni prehod Podsabotin.

S padcem schengenske meje so ravno ti odseki pridobili na veljavi, zato je Občina Brda tudi iskala naveze z italijansko oblastjo, da bi se te skoraj pozabljene odseke uredilo (Kovačič Marinič 2009, 3; Zamar 2009).

5.3.5 PROJEKT VALO-PT »CELOVIT RAZVOJ TIPIČNIH PRIDELKOV IN IZDELKOV NA ČEZMEJNEM OBMOČJU«

V okviru evropskega programa Interreg IIIA Slovenija - Italija sta Pokrajina Gorica in Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica prijavila in izpeljala projekt VALO-PT oziroma Celovit razvoj tipičnih kmetijskih pridelkov in izdelkov na čezmejnem območju.

Gre za predstavitev dolgoletne tradicije in visoke kakovosti tipičnih pridelkov in izdelkov na čezmejnem območju sedanje slovensko-italijanske meje (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica 2007, 9-11). Cilj projekta je bil torej: »izobraževati strokovnjake, pridelovalce in predelovalce ter ponudnike s področja posebnih pridelkov in izdelkov, omogočiti večjo informiranost potencialnih potrošnikov ter zagotoviti večjo prepoznavnost celotnega območja« (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica 2007, 10-11).

Slika 5.4: Naslovna stran knjige *Jejmo, pijmo in se veselimo* – rezultat projekta VALO-PT

Vir: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica (2007).

6 ZAKLJUČEK

Ko sem izbirala temo svoje diplomske naloge, sem se držala nasveta, naj izberem področje oziroma tematiko, ki jo dobro poznam, zato je bila moja prva misel razvoj briške regije.

Pri tem pa se nisem zavedala dvojega: namreč da so Brda še zelo neraziskano področje, kar se tiče tako čezmejnega odnosa s Colliem kot tudi odnosa do meje in režima, v katerem so živeli domačini, po drugi strani pa tudi, da so Brda večplasten pojem. Tako kot ima drevo številne manjše vejice, ravno tako imajo Brda 1001 spekter razvoja, ki so posledično povzročili neke vrste nezaupanje in predsodke do svojih sosedov oziroma boljše rečeno *briških bratov* z druge strani meje.

Hipotezo, da *je v Goriških brdih potekal zelo hiter in oster prehod iz socialističnega sistema v kapitalističnega, kar se, v nasprotju s situacijo v Italiji, kjer je malo velikih vinarjev, pozna v izrazito razdrobljenem privatnem vinarstvu*, lahko le deloma potrdim.

Namreč Brda so se v primerjavi s Colliem v zadnjih 15, 20 letih razvijala izredno hitro in jedrnato, predvsem ker se je v Sloveniji spremenil politični režim, kasneje se je odpravilo mejo in nenazadnje je potrebno poudariti, da se je v obdobju do osamosvojitve Slovenije na briškem območju koncentrirala in bila zaprta zelo močna ustvarjalna in podjetniška energija, ki je v trenutku, ko se je lahko sprostila v novi samostojni državi, še dodatno pospešila razvoj. Zato je samoumevna opazka Joska Sirka, da se v Colliu živi drugačen tip kapitalizma kot v Brdih (Sirk 2009). Tako da trditev, da je bil prehod iz socialističnega v kapitalistični sistem hiter in oster, drži.

Razlika pa je v percepciji o množičnosti in razdrobljenosti privatnega vinarstva, saj so moji sogovorniki sicer potrdili, da se je privatništvo v Brdih zelo razvilo, vendar jemljejo to kot pozitiven rezultat razvoja in dobro konkurenco.

Hipotezo, da *neutečenost slovenske birokracije in zakomplicirana slovenska zakonodaja onemogočata oziroma otežujeta kandidatom s slovenske strani Brd pridobivati evropska sredstva*, lahko tudi potrdim. Sicer sogovorniki na italijanski strani ne poznajo slovenskega sistema pridobivanja sredstev, vendar so opozarjali, da so rezultati teh sredstev v Brdih zelo vidni. Slovenski sogovorniki pa so se vsi strinjali, da je slovenski sistem pridobivanja sredstev zelo otežen in zakompliciran oziroma zelo zbirokratiziran. Zanimiva je tudi opazka oziroma občutek, da so razpisi prilagojeni ali večjim ali točno določenim prosilcem sredstev. Vsekakor pa je potrebno opozoriti tudi na to, da je v Italiji zelo razvit sektor ponudnikov reševanja vlog za evropska sredstva, kar pa je v Sloveniji šele v zametkih (Mavrič 2009).

Najtežje pa je opredeliti hipotezo, da *je na slovenski strani Brd v primerjavi z italijansko stranjo večji interes sodelovati pri regionalnih projektih za sredstva iz evropskih skladov.*

Težko je opredeliti že interes skupnega promoviranja briškega prostora, kaj šele skupnega sodelovanja pri čezmejnih projektih, pri katerih bi lahko pridobivali sredstva iz skladov Evropske unije. Lahko bi rekli, da obstaja interes na obeh straneh, odprto vprašanje pa ostaja, na kateri strani se posamezne iniciative čezmejnega sodelovanja speljejo do ciljne točke.

Čeprav že sama obmejnost nudi številnejše možnosti sodelovanja, tudi iz razloga, ker Evropska unija privilegira čezmejne projekte, tako v Goriških brdih kot v Colliu ni zaslediti »pristnega sodelovanja« (Mužič 2009) in se popolnoma ne izkorišča čezmejno sodelovanje v namen prepoznavnosti in predvsem ponovnega združevanja območja, ki je zgodovinsko in geografsko del ene enote. Kljub temu pa je potrebno upoštevati skupno mnenje Denisa Sturma in Tomaža Prinčiča, da so si tako Brda kot Collio med seboj precej različni oziroma da sta dva različna pojma ter da ju svet pozna kot dve različni entiteti (Prinčič 2009; Sturm 2009).

Hkrati se tudi strinjam s trditvijo Joska Sirka, da se na pojmu meje ne sme graditi promocije območja, ker morajo promocije za boljši učinek temeljiti na pozitivno obarvanih sloganih (Sirk 2009). Tudi trditev Bruna Podveršiča, da mejo prestopajo močni ljudje, je potrebno upoštevati pri obravnavanju briškega območja. Namreč obmejno prebivalstvo mora biti dovolj zrelo, da lahko sprejme in prestopa mejo brez predsodkov in v evropskem duhu (Podveršič 2009). Žal pa so Goriška brda v velikem zaostanku za Colliem v sami mentaliteti, predvsem zaradi ozkosti pogledov in precejšnjih predsodkov (Bregantič 2009).

Moram pa poudariti, da sem kljub težavni nalogi, ki zahteva ogromno terenskega dela, spoznala Brda v čisto drugi luči in da mi je domače okolje omogočilo povzeti vse svoje znanje iz smeri mednarodnih odnosov.

Živeti ob meji ima svoj čar.

Diplomsko nalogo zaključujem z uvodno mislijo odbornika pokrajine Gorica Marka Marinčiča v projektu *Celovit razvoj tipičnih pridelkov in izdelkov na čezmejnem območju* (VALO-PT):

Področje, ki je predstavljalo vojaško mejo, je zopet postalo stičišče odnosov; vojaške steze so postale poti miru, pokrajina, ki ni več predmet spora, pa dragocena dobrina, ki jo je treba ponovno odkriti in ji povrniti vrednost s skupnimi močmi, saj bodo od tega imeli korist vsi (Kmetijska gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijsko gozdarski zavod Nova Gorica 2007, 5).

7 LITERATURA

Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj. 2001. *Strategija regionalnega razvoja Slovenije*. Dostopno prek: http://www.svlr.gov.si/fileadmin/svlsrcp.gov.si/pageuploads/regionalna_politika/srrs4.doc (7. marec 2007).

Berginc, Milan. 2009. Intervju z avtorico. *Neblo*, 12. april.

Bregantič, Polonca. 2009. Intervju z avtorico. *Hum*, 13. maj.

Bučar, Maja, Primož Karnar, Anja Marija Ciraj in Sabina Kajnč. 2007. *Strukturni skladi v Sloveniji – zadostno izkoriščen vir?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bufon, Milan. 1995. *Prostor, meje, ljudje: razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

Bunc, Stanko. 1998. *Slovar tujk*. Maribor: Obzorja.

Casinò Venko. 2009. *Kdo smo*. Dostopno prek: http://www.venko.si/kdo_smo.html (12. april 2009).

Comune di Dolegna del Collio. 2009. *La Storia, il Territorio e la Cultura*. Dostopno prek: http://www.comune.dolegnadelcollio.go.it/HP_unica.asp?DISTR=1&Col=&progr=2&ID=75 (25. marec 2009).

Comuni-Italiani.it. 2009a. *Popolazione Dolegna del Collio 2001-2007*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/004/statistiche/recenti.html> (11. april 2009).

--- 2009b. *Dolegna del Collio – Redditi Irpef (2005)*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/004/statistiche/redditi.html> (11. april 2009).

--- 2009c. *Popolazione Cormons 2001-2007*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/002/statistiche/recenti.html> (11. april 2009).

--- 2009d. *Cormons – Redditi Irpef (2005)*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/002/statistiche/redditi.html> (11. april 2009).

--- 2009e. *Popolazione San Floriano del Collio 2001-2007*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/019/statistiche/recenti.html> (11. april 2009).

--- 2009f. *San Floriano del Collio – Redditi Irpef (2005)*. Dostopno prek: <http://www.comuni-italiani.it/031/019/statistiche/redditi.html> (11. april 2009).

Comunità Montana del Torre, Natisone e Collio. 2009a. *Statut Gorske skupnosti Ter, Nadiže in Brd*. Dostopno prek:

http://www.cm-torrenatisonecollio.it/uploads/media/Statut_po_slovensko_02.pdf (11. april 2009).

--- 2009b. *Zemljepisna karta*. Dostopno prek: <http://www.cm-torrenatisonecollio.it/index.php?id=876&L=1> (11. april 2009).

--- 2009c. *Predsednik*. Dostopno prek:

<http://www.cm-torrenatisonecollio.it/index.php?id=1054&L=1> (11. april 2009).

--- 2009d. *Progetti comunitari Interreg IIIA Italia Slovenia 2000-2006*. Dostopno prek:

<http://www.cm-torrenatisonecollio.it/index.php?id=2367&L=1> (11. april 2009).

--- 2009e. *Programma di Iniziativa Comunitaria Interreg IIIC INNOREF*. Dostopno prek:

<http://www.cm-torrenatisonecollio.it/index.php?id=2424&L=1> (11. april 2009).

Consorzio Collio. Dostopno prek: <http://www.collio.it/html> (14. marec 2009).

Drnovšček, Zarjan. 2009. Intervju z avtorico. Gradno, 15. maj.

Glücks, Nenad. 2009. Varuhi južne meje. *Mag*. Dostopno prek: http://www.mag.si/index.php?Itemid=55&id=934&option=com_content&task=view (19. marec 2009).

Gomišček, Toni. 2009. Intervju z avtorico. Dobrovo, 12. maj.

Hart, Michael. 1999. Matter of synergy: The Role of Regional Agreements in the Multilateral Trading Order. V *Regionalism, Multilateralism and the Politics of Global Trade*, ur. Donald Barry in Ronald C. Keith, 25-53. Vancouver: UBC Press.

Il Messaggero Veneto Nazionale. 2007. VinoLimes »brevetta« il bianco Collio-Brda. *Il Messaggero Veneto Nazionale*, 3. julij. Dostopno prek: http://rassegna.uniud.it/rassegnastampa.2007-07-03.2660467406/MESVENNAZION_VinoLimes_brevetta_il_bia.pdf/allegato1 (18. marec 2009).

Il Messaggero Veneto. 2006. Collio, premio alla ricerca. *Il Messaggero Veneto*, 10. julij. Dostopno prek: <http://rassegna.uniud.it/rassegnastampa.2006-07-11.1686299648/articolorassegna.2006-07-11.2309934136> (18. marec 2009).

Il Piccolo (Isontino). 2005. Maggiore qualità dei vini con la mappatura del genoma delle viti. *UNIUD*, 9. oktober. Dostopno prek: <http://rassegna.uniud.it/rassegnastampa.2005-10-17.5863653052/articolorassegna.2005-10-17.7700472774> (18. marec 2009).

Ježek, Maruša. 2004. *Slovenija na prehodu v družbo znanja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Jezeck-Marusa.PDF> (19. marec 2009).

Keber, Renato. 2009. Intervju z avtorico. Plessiva, 20. april.

Kladnik, Drago. 2001. *Geografija*. Tržič: Učila International.

Klemenčič, Marjan M.. 2005. Regija in regionalna struktura Slovenije V *Geografski pogledi na regionalni razvoj*, ur. Mirko Pak, 5-59. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Klinec, Gracijan. 2009. Intervju z avtorico. Dobrovo, 23. april.

Kmetijska gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica. 2007. *Edamus, bibamus, gaudeamus = Jejmo, pijmo in se veselimo : projekt VALO-PT Celovit razvoj tipičnih pridelkov in izdelkov na čezmejnem območju*. Gorica – Nova Gorica: Kmetijska gozdarska zbornica Slovenije – Kmetijski gozdarski zavod Nova Gorica.

Koncut, Dorka. 2009. Intervju z avtorico. Hruševlje, 8. april.

Kovačič Marinič, Erika. 2009. Kolesarske rekreacijske povezave – čezmejni projekt. *Briški časnik*. Številka 54. Letnik 13. Nova Gorica: Grafika Soča.

Kristančič, Aleš. 2009. Intervju z avtorico. Dobrovo, 25. maj.

Kumar, Tomaž. 2009. Intervju z avtorico. Hum, 13. maj.

Lajh, Damjan. 2006. *Evropeizacija in regionalizacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Leban, Vilijan. 2009. Intervju z avtorico. Nova Gorica, 4. junij.

Longo, Giuseppe. 2007. Collio-Brda, ora nasce il bianco transfrontaliero: cresce la collaborazione. *Il Messaggero Veneto Nazionale*, 23. julij. Dostopno prek: <http://rassegna.uniud.it/rassegnastampa.2007-07-23.5542568001/articolorassegna.2007-07-23.7817773688> (18. marec 2009).

Markacija, d. o. o.. 2007. Predstavitev blagovne znamke UELIJE. V *Oljka v zgodovini in gospodarstvu na območju Brd in vzhodnega gričevja Furlanije - Julijske krajine: ohranitev in razvoj*, ur. Sandro Gentilini, 106-113. Gorica: Deželna agencija za podeželski razvoj – ERSA.

Mavrič, Jožko. 2009. Intervju z avtorico. Šlovrenc, 22. maj.

Miković, Mladen. 2007. Slovenija, evro je tu! Evropa, prihajajo slovenski evri. *Finance*, 1. januar. Dostopno prek: <http://www.finance.si/171686> (19. marec 2009).

Mlakar, Iztok. *Brika (ki b' rad)*. Dostopno prek: [http://www.geocities.com/TheTropics/3148/p_Iztok_Mlakar.htm#Brika%20\(ki%20b'](http://www.geocities.com/TheTropics/3148/p_Iztok_Mlakar.htm#Brika%20(ki%20b') (5. april 2009).

Momirski Ažman, Lučka, Drago Kladnik, Blaž Komac, Franci Petek, Peter Repolusk in Matija Zorn. 2008. *Terasirana pokrajina Goriških Brd*. Ljubljana: Založba ZRC.

Movimento Turismo del Vino Friuli Venezia Giulia. *Il Collio*. Dostopno prek: <http://www.mtvfriulivg.it/index.php?pag=itin&l=ita&f=int&id=18> (12. april 2009).

Mubi Zalaznik, Alenka. 2006. *Podpora Evropskega sklada za regionalni razvoj podjetništvu v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_Mubi-Zalaznik-Alenka.PDF (19. marec 2009).

Murenc, Andrej. 2009. Intervju z avtorico. Hum, 13. maj.

Mužič, Franc. 2009. Intervju z avtorico. Dobrovo, 22. maj.

Nared, Janez. 2005. Meja kot dejavnik regionalnega razvoja. V *Slovenija po letu 2004: mostišče med EU in Jugovzhodno Evropo?*, ur. Milan Bufon, 293-308. Koper: Založba A annales.

Občina Brda 2009a. *Zapisnik 3. redne seje občinskega sveta Občine Brda (1. 4. 2003)*. Številka 062-02-02/2003-zap.3. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/22> (20. marec 2009).

--- 2009b. *Zapisnik 5. redne seje občinskega sveta Občine Brda (15. 7. 2003)*. Številka 062-02-04/2003-zap.5. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/22> (20. marec 2009).

--- 2009c. *Zapisnik 6. redne seje občinskega sveta Občine Brda (30. 9. 2003)*. Številka 062-02-04/2003-zap.6. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/22> (20. marec 2009).

--- 2009d. *Konzorcij Brda*. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/30> (21. marec 2009).

--- 2009e. *Prireditve v Brdih 2009*. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/40> (12. april 2009).

--- 2009f. *V deželi opojnih trenutkov*. Dostopno prek: <http://www.brda.si/sl/3> (26. avgust 2009).

Perniola, Giovanni (ur.). 2008. *Brda & Collio*. Udine: MEDIA ART.

Plut, Dušan. 1998. Slovenija in sonaravna regionalna evropska politika V *Regionalizem v Sloveniji*, ur. Ciril Ribičič, 33-50. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Podveršič, Bruno. 2007. Oljarstvo na območju Goriških Brd in vzhodnega gričevja Furlanije - Julijske Kkrajine (kratki zgodovinski podatki) V *Oljka v zgodovini in gospodarstvu na območju Brd in vzhodnega gričevja Furlanije - Julijske krajine: ohranitev in razvoj*, ur. Sandro Gentilini, 5-15. Gorica: Deželna agencija za podeželski razvoj – ERSA.

Podveršič, Bruno. 2009. Intervju z avtorico. Gradno, 15. maj.

Princic, Damian. 2009. Intervju z avtorico. Zegla, 20. april.

Prinčič, Tomaž. 2009. Intervju z avtorico. Kozana, 25. maj.

Reja, Magda. 1997. *Briška kuhinja: kuhinja in kulinarična kultura v Goriških Brdih*. Ljubljana: Viharnik.

Santoro, Francesca. 2005. Università del vino a Cormòns. *Il Messaggero Veneto*, 13. april. Dostopno prek: <http://rassegna.uniud.it/rassegnastampa.2005-04-13.3247085868/articolorassegna.2005-04-13.6129299434> (18. marec 2009).

Simčič, Eva. 2004. *Meja kot dejavnik razvoja Goriške regije oziroma njegova zavora*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Dostopno prek: http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/simcic1647.pdf (17. marec 2009).

Simčič, Marjana. 2009. Intervju z avtorico. Gonjače, 12. marec.

Sirk, Josko. 2009. Intervju z avtorico. Monte, 18. maj.

Slovenska turistična agencija. 2009. *Brda in vino (pokušina vina briških vinarjev in vinarjev iz italijanskega konzorcija Collio)*. Dostopno prek: [http://www.slovenia.info/si/gastronomske-prireditve/Brda-in-vino-\(pokušina-vina-briških-vinarjev-in-vinarjev-italijanskega-konzorcija-Collio\).htm?gastronomske_prireditve=25460&lng=1](http://www.slovenia.info/si/gastronomske-prireditve/Brda-in-vino-(pokušina-vina-briških-vinarjev-in-vinarjev-italijanskega-konzorcija-Collio).htm?gastronomske_prireditve=25460&lng=1) (12. april 2009).

Statistični urad Republike Slovenije. 2009a.. *Pregled občin in njim pripadajočih prostorskih enot ter hišnih števil, 1. 1. 2008*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2008/31_08/31-01-08.htm (11. april 2009).

--- 2009b. *Prebivalstvo po spolu, 30. 6. 2007 in 31. 12. 2007*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2008/31_08/31-02-08.htm (11. april 2009).

--- 2009c. *Povprečne mesečne bruto in neto plače na zaposleno osebo in delovno aktivno prebivalstvo, 2007*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2008/31_08/31-07-08.htm (11. april 2009).

--- 2009d. *Povprečne mesečne bruto in neto plače na zaposleno osebo in delovno aktivno prebivalstvo, 2005*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/2006/31_06/31-07-06.htm?jezik=si (11. april 2009).

Sturm, Denis. 2009. Intervju z avtorico. Plessiva, 29. april.

Ščurek, Stojan. 2009. Intervju z avtorico. Plešivo, 14. april.

Šibav, Miran. 2009. Intervju z avtorico. Neblo, 17. april.

Vinska klet »Goriška Brda«. *Konzorcij Brda*. Dostopno prek: <http://www.kletbrda.com/slo/news.php?id=118> (21. marec 2009).

Vlada Republike Slovenije. 2005a. *Strategija razvoja Slovenije*, 23. junij. Dostopno prek: http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/DPK/StrategijarazvojaSlovenije_-_final.pdf (19. marec 2009).

--- 2005b. *Program reform za izvajanje Lizbonske strategije*. Dostopno prek: http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/program_reform_izvajanje_lizbonske.pdf (19. marec 2009).

Visintini, Cinzia. 2009. Intervju z avtorico. Corno di Rosazzo, 29. april.

Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji. 2009. *Lizbonska strategija*. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/lizbonska-strategija/> (19. marec 2009).

Vuga, Alojz. 2009. Intervju z avtorico. Dobrovo, 26. marec.

Wikipedia 2009a. *Goriška Brda*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Gori%C5%A1ka_brda (18. marec 2009).

--- 2009b. *Collio (Slovenia)*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: [http://it.wikipedia.org/wiki/Collio_\(Slovenia\)](http://it.wikipedia.org/wiki/Collio_(Slovenia)) (16. marec 2009).

--- 2009c. *Collio (regione fisica)*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: [http://it.wikipedia.org/wiki/Collio_\(regione_fisica\)](http://it.wikipedia.org/wiki/Collio_(regione_fisica)) (16. marec 2009).

--- 2009d. *Cormons*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Cormons> (11. april 2009).

--- 2009e. *Števerjan*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0teverjan> (11. april 2009).

Zamar, Joško. 2009. Intervju z avtorico. *Neblo*, 31. marec.

Zavrl, Jaka. 2002. *Regije kot subjekt soodločanja v Evropski uniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Dostopno prek: www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/zavrl454.pdf. (16. marec 2009).

8 PRILOGE

PRILOGA A: ANKETA – vprašanja

1. Ime in priimek:
2. Izobrazba:
 - 2.1. Ali ste se usposabljali oziroma izobraževali v tujini?
 - 2.2. Delovne izkušnje:
3. Ime in sedež podjetja:
4. Leto nastanka podjetja:
5. Koliko trt ste obdelovali v letih:
1998: _____
2008: _____
6. Kolikšna je bila letna količina pridelanega vina v letih:
1998: _____
2008: _____
7. Imate zaposlene delavce?
 - 7.1. Koliko?
 - 7.1.1. Koliko iz Slovenije in koliko iz Italije?
 - 7.1.2. Na katerem delovnem mestu so zaposleni?
 - 7.1.3. Koliko zaposlenih ste imeli v letih:
1998: _____
2008: _____
 - 7.2. Katere pogoje morajo izpolnjevati kandidati? (izkušnje, izobrazba)
 - 7.3. Ali Vam je koristilo ustrezno predznanje in izobrazba delavcev?
 - 7.4. Ali vlagate v usposabljanje svojih delavcev? (tečaji, seminarji, šolanje)
8. Imate obdelovalno zemljo na drugi strani meje? Koliko?

9. Ali zavarujete svoj pridelek proti naravnim ujmam? (toča)
- 9.1. Kolikšen delež letnega prihodka vlagate v zavarovanje pridelka?
- 9.2. Ali Vam poškodovanje pridelka zaradi toče in s tem vrnitev premije ali celo večje vračilo škode pomeni olajšanje (zaradi finačnega vračila) ali večjo skrb (zaradi škode na trtah in slabše kvalitete grozdja)?
- 9.3. Katere stroške Vam pokrije priznanje škode zaradi toče? (zavarovalna premija, gnojila, škropiva, ...)
10. Ali odkupujete grozdje?
- 10.1. Ali kmetu plačate odkupljeno grozdje takoj ob prevzemu ali kasneje?
- 10.1.1. V kolikih mesecih?
- 10.2. Kako določate ceno odkupljenega grozdja?
- 10.2.1. Glede na kvaliteto ali glede na povpraševanje?
- 10.3. Zakaj menite, da se velika količina kvalitetnega grozdja prodaja v Italijo?
11. Ali menite, da ustrezno trženje koristi Vašemu podjetju?
- 11.1. Kolikšen delež prihodka vlagate v trženje?
- 11.2. Ali imate posebej zaposlene za trženje?
- 11.3. Ali sodelujete s kakšno oglaševalno agencijo?
12. Ali ste črpali kakršnakoli sredstva za razvoj podjetja/kmetije?
- 12.1. Katera?
- 12.2. Od katerega leta naprej črpate sredstva?
- 12.3. Na katere težave ste naleteli ob črpanju sredstev?
- 12.4. Ali menite, da slovenska zakonodaja in birokracija otežujeta črpanje sredstev?

- 12.5. V čem bi lahko bili boljši?
- 12.6. Menite, da imajo Italijani boljši sistem črpanja sredstev?
- 12.7. V čem se, po Vašem mnenju, bistveno razlikuje od Slovenije?
13. Ali ste sodelovali pri kakšnem čezmejnem projektu?
- 13.1. Pri katerem?
- 13.2. Kakšen je bil uspeh?
- 13.3. Na katere težave ste naleteli?
- 13.4. Ali menite, da je večji interes za čezmejne projekte v Goriških brdih ali v Colliu?
- 13.5. Kolikšen je, po Vašem mnenju, interes promovirati Goriška brda in Collio kot enotno regijo v evropskem prostoru?
- 13.5.1. Je večji interes na slovenski ali italijanski strani Brd?
- 13.5.2. Bi bila takšna strategija promoviranja Brd koristna za obe strani?
14. Ali ste občutili kakšne spremembe, če primerjamo obdobja do osamosvojitve Slovenije, od osamosvojitve do vstopa v Evropsko unijo in od vstopa dalje?
- 14.1. Kakšne? (3 pozitivne/3 negativne)
- 14.2. Kako so le-te vplivale na Vaš posel?
- 14.3. Ali menite, da se je privatništvo v Goriških brdih po osamosvojitvi Slovenije preveč razširilo in razdrobilo?
- 14.4. Ali menite, da je socialistično obdobje oviralo razvoj Goriških brd in sodelovanje s Colliem?
- 14.5. Je vstop v schengensko območje olajšal ali otežil trženje Vašega produkta?

PRILOGA B: POGOVORI - vprašanja

- 1. Na katere dogodke, povezane z razvojem Goriških brd in Collia, bi najbolj opozorili?**
- 2. Menite, da so se Goriška brda v primerjavi s Colliem v zadnjem desetletju bolj razvila?**
- 3. Na katerem področju so se Goriška brda bolj razvila in na katerem Collio?**
- 4. V čem vidite razliko pri črpanju sredstev v Brdih v primerjavi s Colliem?**
- 5. Na katere čezmejne projekte bi najbolj opozorili?**
- 6. Katere koristi imajo Brda oziroma Collio pri čezmejnih projektih?**